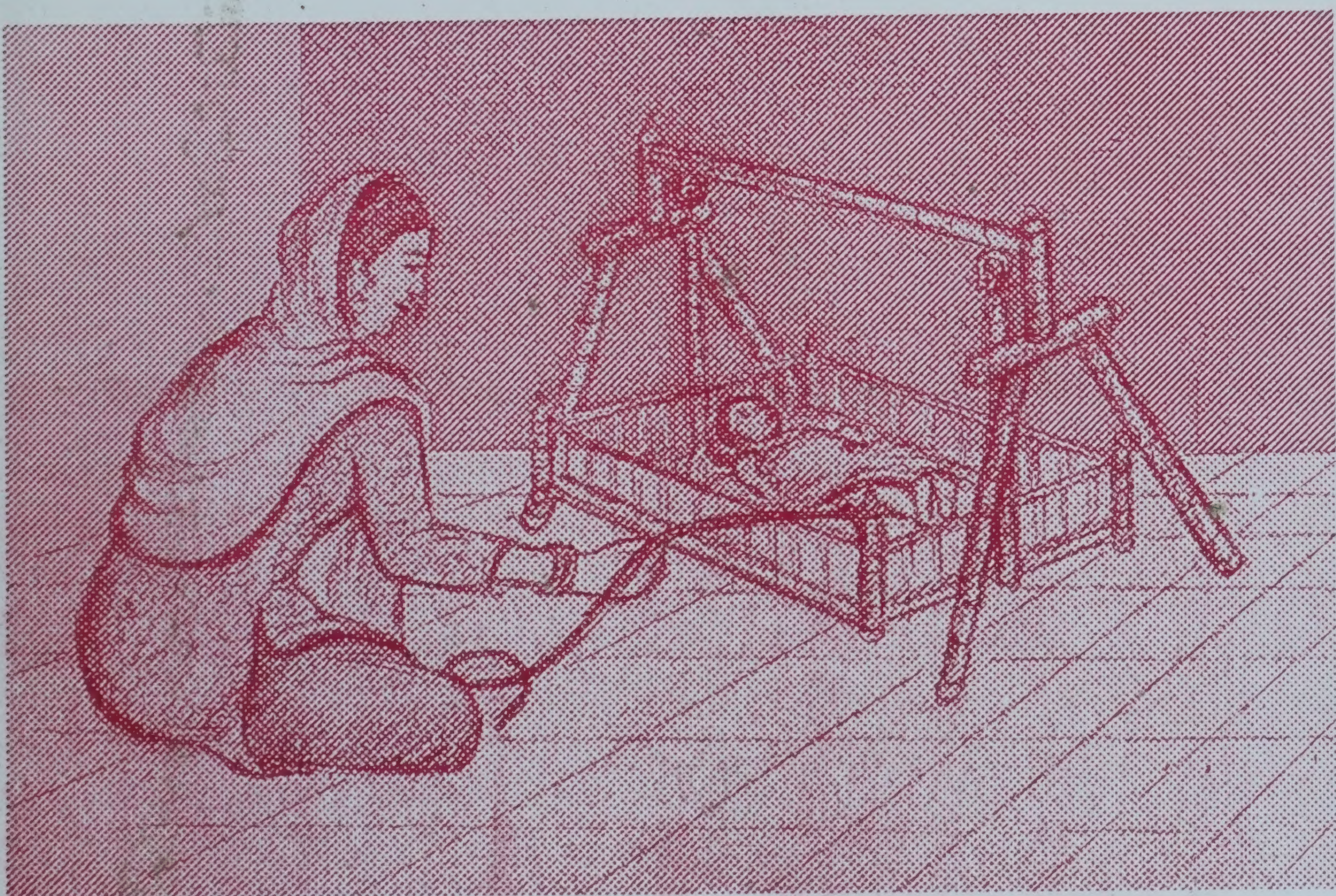
لوليءَ ۾ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ

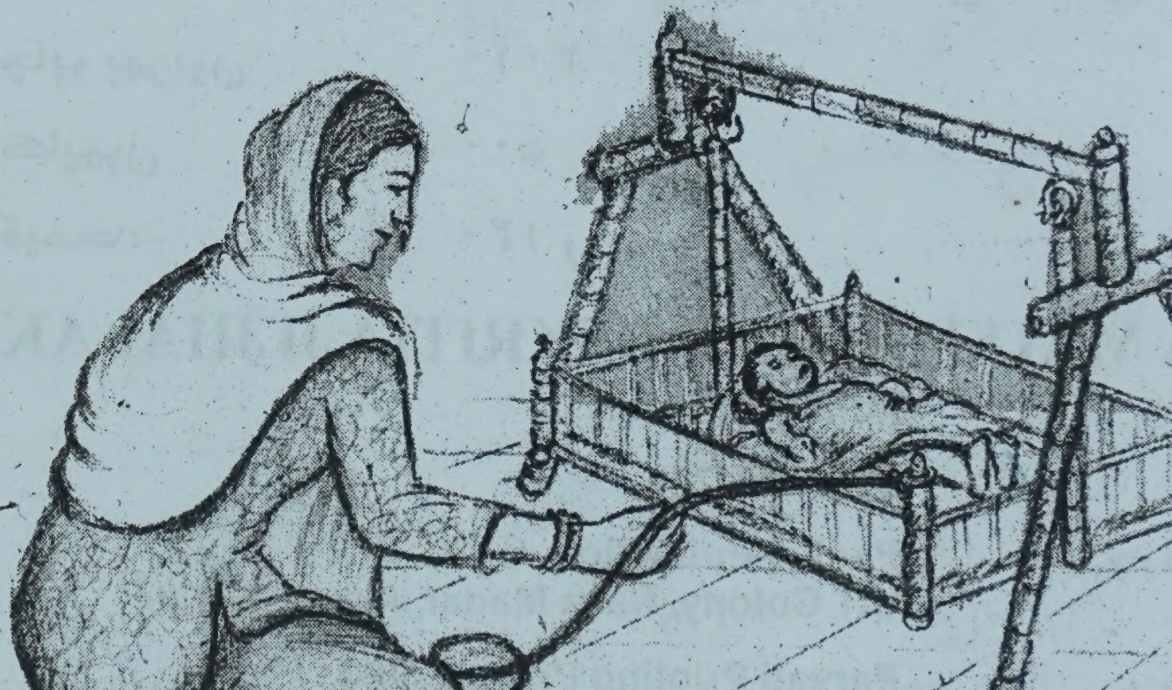
لوڪ گيت (فوڪ لور - لولي)

- ڪملا ٻناڻي

ءَ ۾ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ

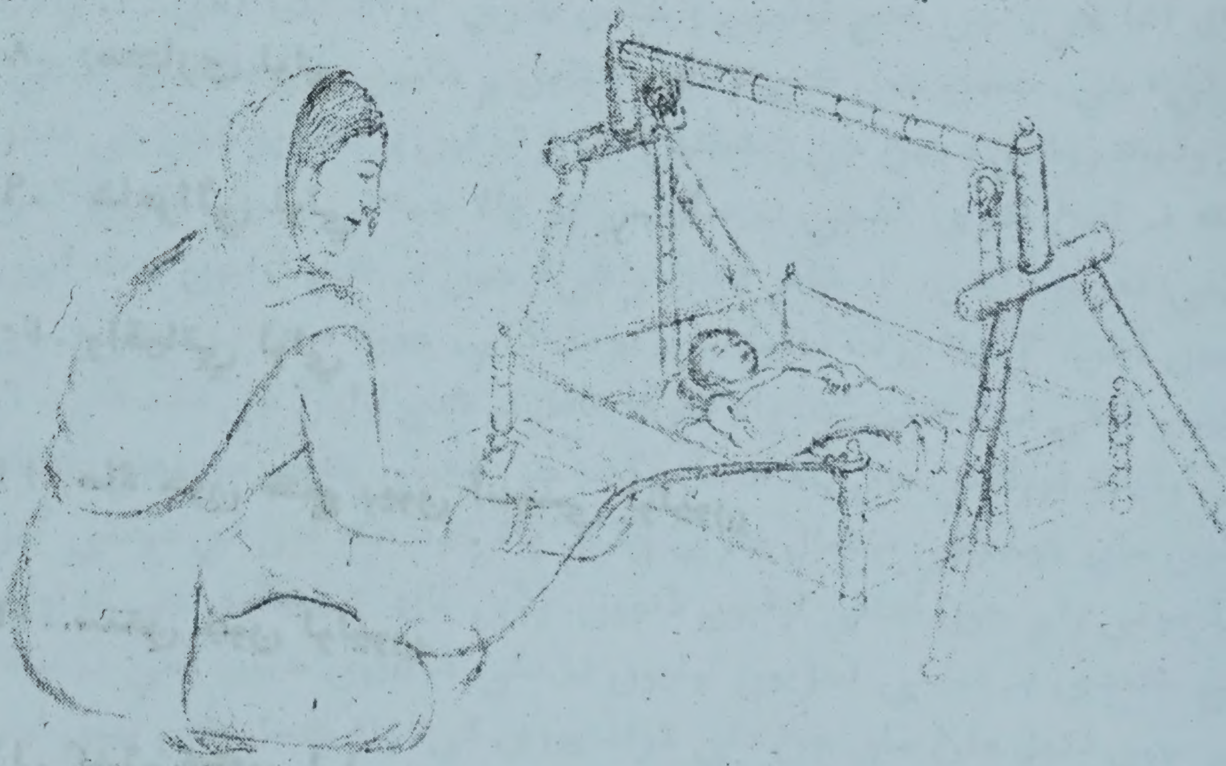
لوڪ گيت (فوڪ لور - لولي)

-ڪملا ٻتاڻي

ارپڻ

ماتائن کي،
جيڪي ٻال گوپال کي سنڌي لولي ڳائي
هنن ۾
سنڌي سنسڪارن جا
ٻج ڇٽين

لوليءَ ۾ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ

ليکڪا:- ڪملا ٻٽاڻي

فون:- ٠١۴٥-٢٦٧١٧۴٣

ڇپائيندڙ:- پنڪج پبليڪشن، ١٩-ئي،
يو آءِ ٽي ڪالوني، ناڪا مدار، اجمير-٣٠٥٠٠٧

فون:- ٠١۴٥-٢٦٧١٧۴٣

ڇپيندڙ:- پاربتي پرنٽنگ پريس، ١٨٠١٦، شانتي نگر
ڀانگ باوڙي، پوسٽ باڪس نمبر-٢٣٠، اجمير

ڪَوَر:- شري لکمي کلاڻي، شري صاحب ٻيجاڻي (سنڌولوجي، آديپور)

ڇاپو پهريون ٢٠١٠

ڪاپيون ٥٠٠

قيمت:- ١٢٠ روپيا

LOLIA MAI SINDHU SANSKRITIA JI JHALAK

Writen by:-	Kamla Butani
Phone:-	0145-2671743
Published by:-	Pankaj Publiction, E-19, UIT Colony, Naka Madar, Ajmer-305007
Printed by:-	Parvati Printing Press, 180/6, Shanti Nagar, Bhang Bowri, Post Box No. 230, Ajmer-305001 0145-2460231, Mo. 9828080154
Cover:-	Sh. Lakhmi Khilani, Sh. Sahib Bejani (Sindhology, Adipur)
First Edition	2010
Copies	500
Price:-	120/-

Published with Partial Finance aid by NCPSL

ڪتاب بابت ٻه اکر

ڪتاب ۾ مون لکيو آهي ته لولي لکڻ جي پريرڻا مونکي ڪيئن ملي؟ مان
هن ڀاءُ جي پوٽي ڄمڻ تي ڀاڄائيءَ سان گڏجڻ ويس ته ڀاڄائيءَ جي نونهن
کي موبائل ٽيونس ۽ موبائل تي فلمي گيت ٻڌائي سُمهاري رهي هئي.
اُن وقت ڪان ئي مونکي اِها هڻ تڻ ٿيڻ لڳي ته سنڌ جو ورثو سنڌي لولي
ائن ۽ ڀينرن جي دل دماغ تان پنهنجو وجود ڇڏيندي ٿي وڃي. بس اُن ئي ڪن ڪان
کي لوليءَ جي وشيه تي لکڻ جو جنون سوار ٿي ويو. ڀاڄائيءَ کي وٺي ڊائري پين
ي جئپور جي جواهر نگر جي لال مندر ۾ وياسين ۽ ٻه لوليون لکي آياسين.
پر جڏهن لوليون لکڻ وينس ۽ ڪتابن، مئگزينن ۽ اخبارن مان مليون جيڪي
ونن شائرن ۽ ساهتيڪارن جون هيون پر اُهي ته ڪتاب ڇپڻ لاءِ ڪافي نه هيون.
هاڻي ته هر سماجي ميڙ، ستسنگ ۽ گهر گهر جي ماتائن وٽ وڃي
ي ٻائي ٻڌائڻ جي اِلتجا ڪرڻ لڳس پر سيڪو چوي ته اسين فلمي
يون پيا ڳايون يا ٻارن کي ڏاڏين پاليو آهي. اسان کي ته سنڌي ٻولي نه
اچي ته هيڪارين جنون وڌندو ويو.
پوءِ ڪُڙي ڪٽي درٻارين ۾ ويس جو سنت ٻه ستسنگ ۾ ٻارن کي لوليون ڏ
ي آسيس ڏيندا آهن ۽ اُنهن سنتن جي لولين سان منهنجي جهول ڀري ۽ اڄ
يءَ ڪتاب توهان جي هٿن ۾ آهي. اِن لاءِ مان ٿورائتي آهيان:- ۱. ڊاڪٽر
ل آشا جي، جن ڪجهه لوليون ۽ خاص ڪري اوراٽا لکيا آهن. ۲. ڀاءُ گورڌن
تيءَ جي، جنهن جون ڪجهه لوليون ڪتابن ۾ مليون. مان ڀاءُ سان گڏجي لولين
وڏيڪ روشني وجهڻ جي پيشڪش ڪرڻ لاءِ فون ٻه ڪيا پر هنن جي تندرستي
ڪ نه ٿيڻ ڪري گڏجي نه سگهيس پر ڀاءُ جيڪي لوليون لکيون آهن سڀ
لي تعريف آهن. ۳. شاعر ڍولڻ راهيءَ جون ٻه ڪجهه لوليون هٿ آيون، سي
ون آهن. ۴. ڀاءُ پرت ماڌوداس، نرمل ڏام، جهولا محلا ٻه خوشيءَ سان ڪجهه
يون ڏيئي مدد ڪئي. ۵. ڀاءُ اشوڪ غافل ٻه ڪجهه لولين جي مدد ڏني. ٦. سڀ
ي وڌيڪ ٿورائتي مان ڀاءُ ڪمل ڀڳت جي آهيان جنهن منهنجي ڪتاب کي
ين سان جهنجهي مالامال ڪري ڇڏيو. ڀاءُ خود هڪ فون تي مونکي گهر اچي
ڏ موتي رام جون ڪافي لوليون ڏنيون. وڏي ڳالهه ته نياڻين جي لاءِ لولين جي
ج ڪندي ٻه مونکي اهڙيون لوليون نه ملي سگهيون هيون اُهي ٻه ساڌ موتي
ر جون لکيل ملڻ سان ڇڻ دلي مُراد پوري ٿي. ڀاءُ ڪمل ڪجهه ٻيون لوليون ٻه
هي منهنجي ڪتاب کي لولين جي سينگار سان سينگاري ڇڏيو. ڪجهه لوليون
ر پرسرام ضيا جون ٻه ڪتاب کي ڪافي روشن ٿيون ڪن.

سلسلو

١. لوليءَ ۾ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ

٢. لوليءَ جي بناوت

٣. لوليءَ جو اِتهاس

٤. لوليءَ جا قسم

٥. جيجل لولي

٦. ٻچڙن لاءِ لوليون

٧. نياڻين لاءِ لوليون

٨. مجازي لولي

٩. شاعراڻي لولي

١٠. واقياتي لولي

١١. ماءُ جون ڪجهه پيون آسيسي لوليون

١٢. سنتن جون لوليون

١٣. ڪدڙو فڪير لولي

١٤. اوراڻي جي لولي

وليءَ ۾ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ

جهولي او جهولي،
جهولي ۾ جهولي راڌا گوبند پيارو،
ڀاڳن وارو نصيبن وارو،
جهولي ۾ جڙيا ماڻڪ-موتي،
تنهن لُڏي تو راڌا گوبند جيوتي،
مٺي ٻولي وينو ٻولي جهولي ۾ جهولي،

مٺڙي لولي ماتا هيءَ پنهنجي ننڍڙي ٻچڙي کي جهولائيندي مهاري رهي آهي. ننڍڙو ننڪٽ لوليءَ جي سُر سان مٺي ننڊ جي د ۾ سمهين سپنن جي سنسار جو لطف پيو ماڻي.

سنڌو سنڌي سنسڪرتيءَ ۾ لوڪ گيتن جي ساهتيہ ۾ وڏي هما چئي ويئي آهي. اهي گيت سنڌي سنسڪرتيءَ جو ورثو آهن. لي ٻہ هڪ لوڪ گيت فوڪ لور جي قسم آهي. هي ننڍڙن ٻارن کي ڌهن هو ننڊ اڪڙو ڏيندو آهي، سُمهارڻ لاءِ ڳائبي آهي. جيون ۾ گ ن جو وڏو مهتو آهي. جنم کا ن وٺي سورهن سنسڪارن لاءِ گيت ن، جن جا سُر ۽ شبد الڳ-الڳ آهن. جڏهن جنم، ڇٽي، منڻ، دي ۽ ستسنگ ڪيرتن لاءِ گيتن جي ڪمي نہ آهي تہ پوءِ ٻچڙي ي سمهارڻ لاءِ لولين جي ڪمي ڇو رهي؟

لولين ۾ سنڌي سنسڪرتيءَ جو ورثو سمايل آهي، هن جي دن ۾ سنسڪرتيءَ جي جهلڪ، مهڪ ۽ سُرهاڻ سمايل آهي. صرف ڌو سنسڪرتيءَ ۾ ئي نہ پر مانو سنسڪرتيءَ ۾ ٻہ لوليءَ جي ي مهما آهي.

سنڌيءَ ۾ ”لولي“، هنديءَ ۾ ”لوري“ ۽ گجراتيءَ ۾ هن ب ”هالڙرو“ چئبو آهي. هر ماءُ چاهي اُها ڪنهن بہ ذات، مظهب صوبي جي هجي پنهنجي لوڪ گيتن ۾ لولي ضرور ڳائيندي آهي.

مان ٿورائتي آهيان سنڌولوجي جي جنهن ڪوَر ڊزائن لاءِ چتر ٺهرا...
موڪلڻ جي مهرباني ڪئي. اِن لاءِ مان شري لڪمي ڪلاڻي ۽ شري صاح...
بيجاڻي جي شڪر گذاري ڪرڻ بنا نٿي رهي سگهان.

ٻن اکرن جي انت ۾ اهو ضرور چوندس ته هيءُ ڪتاب لکڻ ...
مقصد آهي هر سنڌي ماءُ ۽ ڀيڻ کي سنڌي لولي ڳائڻ لاءِ لوليون ترج سمي...
ڏجن. ترج سان جلد لولي زبان تي چڙهي ياد ٿي ويندي آهي.

مونکي آشا ئي نه وشواس به آهي ته هن ڪتاب ۾ جيڪي لوليون ڏنيو...
ٿيون وچن ڪافي آهن ته به لولين جي رچنا جي ڪمي آهي. منهنجي ه...
ساهتيڪار، شاعر، پاٺڪ ۽ ماتائن، ڀينرن کي وينتي آهي ته اُنهن وٽ ڪاب...
لولي جيڪا هن ڪتاب ۾ نه آهي ته مونکي جلد موڪلي ڏين جيئن منهنجي...
دلي اِڇا آهي ته مان ماتائن ۽ ڀينرن کي سِڌو لوليون لکيل ڪتاب هٿ ۾ ڏيان...
جيئن جلد هو سوَلي طرح لوليون پسند ڪري پنهنجي ٻارڙي کي سُمهارين ...
اُنهن ۾ سنڌو سنسڪارن ڀري سنڌي لوليءَ جو ورثو سدا قائم رکن.

ترسو ترسو اجان به اکر ختم نه ٿيا آهن. لوليون لکندي مان ب...
لوليءَ جي رنگ ۾ رنگجي ويئي آهيان، ٻڌو هيءَ ننڍڙي لولي:-

لولي ڏيئي شُمهاريان لال
قرب جي ڳنڙي منهنجو ٻال
گهوريان تنهن تان چنڊ ۽ جان
سڀ کان نيارو پيارو لال

١. لولي ڏئي شُمهاريان لال
ڪيان سنسڪارن سان مالامال
سنڌي ٻوليءَ ۾ ڳايان مان
ٻارڙي کي شُمهاريان مان

٢. سج، چنڊ، تارن ۽ پرين جي
چوان ڪهاڻي ڪنور، هيموءَ جي
روز ٻڌائي لولي سنتن جي
ڪوليان ڳنڙي سنسڪارن جي

٣. ٻچڙي کي ننڊ ڪرايان
سُر ۾ لولي ڳائي شُمهاريان
سونپيان هن کي سنڌ جي سوَغات
وڏو ٿي ياد ڪري امڙ جي بات

-ڪملا ٻٽاڻي

سمپرڪ ۾ چوويهہ ڪلاڪ هوندو آهي. ماتا ئي هن جي پهريون ڳ
آهي ۽ ماتا جهڙا سنسڪار ٻالڪ ۾ وجهندي، وڏو ٿي هو انهن تي
آچرڻ ڪندو.
پلا ڪهڙي ماتا هوندي جيڪا ٻار ۾ سٺا سنسڪار نہ وجهندي.
لاءِ تہ ٻار ڪهڙو بہ هجي هن لاءِ املهہ، انمول ۽ جان ڪان وڌيڪ
ارو ٿيندو آهي. ماتا جي آسيس تہ ٻار قلي-قولي، ڏن دوني رات
وڳني ترقي ڪري اهڙي اُڪير ئي ماتا جي لوليءَ ۾ هوندي آهي.
ليءَ جو اِتهاس تمام جهونو آهي. شاعرن، ڪوين، گيتڪارن، صوفين،
نتن، مهاتمائن لولين تي گهٽيئي ڪجھ لکيو آهي. لولي هڪ سولو،
ذر ۽ سُريلو گيت آهي، جيڪو ٻار کي ڪلاڪن جا ڪلاڪ ننڊ جي آڳ
ن ۾ سمهاري سپنن جي ديش جو سئر پيو ڪرائيندو آهي.
چئبو تہ سرشٽيءَ جي اُتپتيءَ سان ئي لولي جي اُتپتي ٿي
هي. اوتارن، رشي-منين ۽ مهاپرشن جي مائرن بہ ٻارن کي لولي
يئي سُني جيون گهارڻ جي آسيس ڪئي آهي.
سنت ڪنوررام، سنت سائين ٽيئونرام، سنت ٽي.ايل.
سواڻي، سوامي شانتي پرڪاش، سوامي سروانند جهڙن سنتن کي
، ماتا جي لوليءَ جا سنسڪار ٻج جي روپ ۾ پئجي ويا هئا ۽ هو
شور جي پڄڻ ۾ لڳي نام جپڻ ۽ جپائي خود پوڄا جوڳ ٿي ويا.
لوليءَ ۾ ديش لاءِ حُب، سنڌ ۽ سنڌيت لاءِ اُڪير ۽ ديش جي
صدقي ٿي وڃڻ جي ڀاونا بہ ماتائن جي لوليءَ ۾ شنک ڦوڪڻ سان
ي پري هوندي تڏهن تہ مهاپراڪرمي سنڌو نريش مهاراجا
اهرسين جهڙن سنڌ لاءِ قربان ٿي مثال قائم ڪيو.
اهڙي وقت ديش جي صدقي پنهنجي قرباني ڏيڻ وارن ۾ پلا
اتا جي لولي چو نہ جذبو جڳائي ديش تي قربان ڪرڻ جو آهوان
ڪندي، سنڌي ڳڙوَ ٻڌجي ويا، جن سنڌ لاءِ کلندي پنهنجا پراڻ
بوڇاور ڪري ڇڏيا. انهن جن ماتائن جي ٿڃ ۽ لوليءَ کي اوچو ڳات

لوليءَ جي بناوت

لولي هڪ ٽڪو شعر آهي، جنهن ۾ وراڻي ايندي آهي. هي راڳ ڀيرويءَ ۾ لئه سُرتال سان ڌيمي ۽ مٺي آواز ۾ ماتا جهولي جهولائيندي ٻارڙي کي لولي ڏيندي آهي ته منڙن جهوڪن ۽ لولي جو سُر ملي ڪري ٻار کي منڙي ننڊ جو جائزو ڪرائيندا آهن.

وراڻي هيئنئن چئبي آهي:-

منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو مان پاڻي ڀرڻ تي وڃان،
منهنجي ٻچڙي کي لوڏيو مان پاڻي ڀرڻ تي وڃان.

لوليءَ جو اِتهاس

لوليءَ جو اِتهاس تڏهن کان ئي ليکبو جڏهن کان انسان جو جنم ٿيو. ماتا جي گود ۾ ٻارڙي جو اچڻ ۽ لوليءَ جو شروع ٿيڻ. هر ماءُ ٻار کي جهولي ۾ جهولائي، گوڏي تي سمهاري، جنڊ پيهندي پنهنجي پاسي ۾ سُمهاري ٿپڪيون هڻي ٻار کي لوليءَ جي مٺي سُر سان سُمهاريندي آهي. اِن لوليءَ ۾ سکيا، آسيس، ممتا، اُڪير، نينهن ۽ ڀاونائن سان ڀريل ٻول جيڪي دل جي اندرين گهرائيءَ مان نڪرن ٿا، دل جي سچائي ۽ اول گهول وڃڻ جي ڀاونائن جو اونهون اظهار آهي.

چوندا آهن اِهي ٻالپڻ جا سنسڪار ئي ٻار ۾ ٻج جي روپ ۾ سمائجي وڏي هوندي وڻ ۽ پوءِ ڦلن جي روپ ۾ وڏي وڃي وڻ ڪندا آهن.

هڪ دفعي جي ڳالهه آهي هڪ ماتا ٻار کي ونوبا ڀاوي هڪ گياني، ڌياني ۽ سماج شيوي، سنت وٽ وٺي ويئي. ماتائون ٻار کي آسيس لاءِ سنتن، مهاپرشن وٽ وٺي وڃي آسيس ڏياريندين آهن، جيئن ٻار به اُنهن جهڙو پڙهيه آتما ٿئي. ماتا چيو سائين هن کي سٺن سنسڪارن جي آسيس ڏيو. ونوبا ڀاوي چيو، ماتا هن جي سنسڪارن جي پيڙهه ته پئي چڪي. ٻار ڇئن سالن تائين ماتا جي

ڏين ۽ سنڌ جي سنسڪرتيءَ جو ورثو آهي جو اڄ به قائم آهي.
اڳاٽي وقت ۾ چوٽي هئي ته ٻار جيتري دير ننڊ ڪندو اوترو
يمان ۽ پڙهڻ ۾ هوشيار ٿيندو. پر اڄ جا ٻار ته اهڙا سُک ڦٽيا آهن
و اک چنيي ۽ اجهو اُٿيا. اڄ جي ماڊرن مائرن کي پلا سنڌي لولي
جي ڪٿي ٿي؟ مونکي پهريون ڀاءُ جو پوٽو ڄائو ته ڄائي تي ته
ون وچي سگهيس. باقي ٽن مهينن کان پوءِ پهتس ته ڏسان ٻار
ي منهنجي ڀاڄائيءَ جي نونهن موبائيل جي ٽيونس ٻڌائي ۽ فلمي
لين جي ڪئسيٽ هلائي ويٺي سُمهارڻ جي ڪوشش ڪري. مون
جب مان ڪلي چيو، چو توکي ڪا لولي سنڌيءَ ۾ ڪونه اچي چا؟
۽ پلا روز ڪئين سمهندو آهي؟ چيائين مان ته نوڪريءَ تي ويندي
يان. هن جي ڏاڏي ئي هن کي سُمهاريندي آهي. مونکي ٽائيم
ٽي آهي لوليون سکڻ ۽ ڳائڻ جو؟ مون چيو واه ڙي شهري ۽ ماڊرن
تا! لولي ياد ڪرڻ ڪا ڏکي ڳالهه آهي چا؟ پوءِ مون ٻارڙي کي
هولي ۾ لوڏيندي هينين لولي ڳائي سُمهاريو، هو جهٽ ننڊرا
ويءَ جي ڳوڊ ۾ سُمهين مٺا سپنا ڏسڻ لڳو ۽ ڳهڻو وقت سُمهيو پيو
. اُها لولي هئي:-

ڪنهيا لولي ڪانهه لولي، ڪنهيا لولي ڪانهه لولي،
توکي ڪرشن جهولايان، توکي موهن جهولايان،
تنهنجي لالڻ جهلايان ڊولي، جهلايان ڊولي ڪنهيا...

سُر سان ڳايم ته ٻار سمهين آرامي ٿيو. ننڊ اکڙو ٻار ته چڙچڙو
ندو. ننڊ ڪري تازو-توانو ٿي راند ڪندو، ماءُ کي تنگ به نه
ندو. پوءِ اسان خوب ڳهڻن ڏينهن جون ڳالهيون ڪيون جو ڳڏيا ئي
ينن ۾ هئاسين. ٻار جي ڏاڏي ڪٽي ڀراٽي تي ويئي هئي.
ڏهن موٽي ته اچي پنيان پئي چئي ديدي توهان جيڪا لولي ڳائي
ي مونکي به سيکاريو ۽ ڳائي ٻڌايو ته لعل کي روز ڳائي سمهاريان.
ترو ئي نه سنڌي لولين لاءِ اسين ڊائري ۾ پين ڪٽي لعل سائينءَ

ڪري تواريخ ۾ سونن اکرن سان پنهنجا نالا لکائي ڇڏيا. امر شـ
سنت ڪنوررام، امر وير هيمو ڪالاڻي، شري ميگهراج لُلا، سيٺ هرچند
وشنداس، وير هاسارام پمناڻي، شري پريم رامچنداڻي وغيره شه
ٿيا آهن، جن سنڌ ۽ سنڌين جو ڳاٽ هميشه لاءِ مٿي ڪري ڇڏيو.

پلا اڄ جون مائرون لوليون ڏيڻ ۾ گهٽ ٿوريئي آهن. تا
مثال آهي ته جڏهن جن-ڳڻ-من مان "سنڌ" شبد کي هٽائڻ ج
مهم ڇڙي ته سيني سنڌين جو رت ٽهڪڻ لڳو ته ائين نه ٿئي
سنڌ جو ورثو ئي اسان کان دور ڪيو وڃي. ان تي سيني سنڌين اهڙ
مهم ڪٺي ڇيڙي جو ڪير اِن ڳالهه کي اڳتي وڌائڻ جي جرئت
ڪري سگهيو. اِهو معاملو اُتي ئي ختم ٿي ويو. سنڌي جاڳرت آه
پنهنجي ورثي ۽ اڳوڻي سڀيتا-سنسڪرتي ۽ ماتر ڀومي لاءِ، راشٽري
گيت ۾ اسان جي سنڌ اونچو ڳاٽ ڪيو بيٺي آهي، بيٺي هئي
بيٺي رهندي.

اوتارن ۾ جيئن رام ۽ ڪرشن به مانش جنم وٺي ماتا جي
لوليءَ جو آنند وٺي سمهندا هئا. رام ۽ ڪرشڻ کي ننڊ آڻڻ لاءِ ڪوشليا
۽ جسودا ماتا کي به لوليون ڏيئي ٻارڙن کي سمهارڻ جا قصا تلسيداس
۽ سورداس جي ڪويتائن، چوپاين ۽ گيتن ۾ ڳايا ويا آهن.

نٽکٽ ڪرشڻ هر هر اکڙيون کولي ڏسي ٿو ته ماءُ جهولي
پرسان ويٺي به آهي يا ڏڏ ولوڙڻ ويئي؟ ٻار جيسين گهري ننڊ ۾
نٿو سمهين ماتا کي لولي ڳائڻي ئي ٿي پوي. هندوڙي جو لوڏو به
اُن سان گڏ اچڻ ضروري آهي. پڪي ننڊ اچڻ کان پوءِ ٻار پراڻي
زماني ۾ ته چار-پنج ڪلاڪ سمهيا پيا هوندا هئا. تڏهن مائر
سوچينديون هيون ته ٻار جو گلو خشڪ نه ٿي وڃي انڪري چاتو
ناهي رکنديون هيون. جيڪو جوهرڪي مصري ۽ ننڍن ڦوٽن کي
پيهين ڪپڙ ڇاڻ ڪري رکبو هو ۽ گهڻو وقت سمهڻ تي ٻار کي آگر
سان تر چٽايو ويندو هو ته ٻار سنتوش ۾ سمهيو پيو هوندو هو. اِهو

سنڌ کي جاگرافيءَ جي لحاظ سان پنجن قدرتي ڀاڱن ۾
رهايو ويو آهي:- سرو، وچولو، لاڙ، ڪڇ ۽ ڪوهستان. هر هنڌ جي
لي ڳالهائڻ ۾ ڪجھ بدليل سُر هوندا آهن. سري واري ڀاڱي ۾
ليءَ جو قسم چيو ويو آهي. جيئن هڪ لولي هيءَ به سرائڪي
وليءَ ۾ هٽ نه صرف ٻارن لاءِ پر ڪجھ عشق مجازي لولين جي
ائزي واريون به آهن.

جيجل لولي

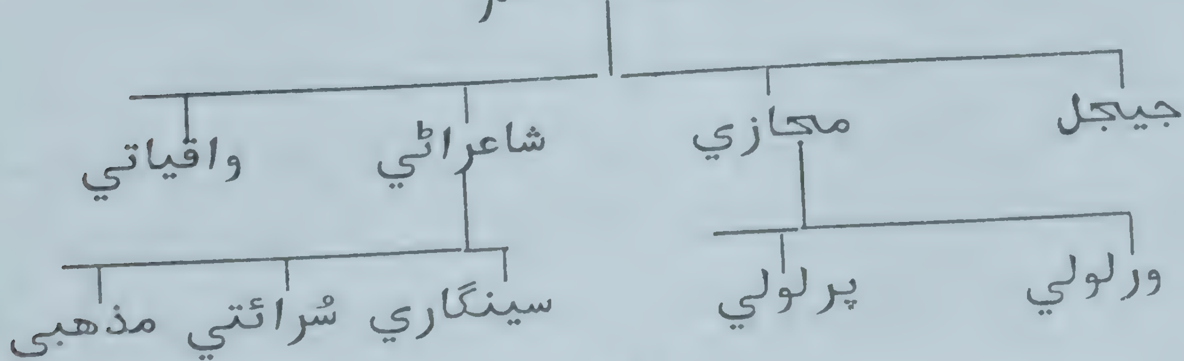
چوندا آهن ٻار معصوم ۽ ڀولو ٿيندو آهي هر برائيءَ کان
ڪروم. ان ڪري هن کي ڀڳوان جو سروپ مڃيو ويو آهي. هن ۾
ل-ڪپٽ نه ٿيندو آهي. ماءُ لاءِ ته هو اکين جو تارو ٿيندو آهي،
اه ۾ پيئي ماءُ ٻار کي سانديندي آهي ڇو جو هو ايڏو نرمل،
اسمجھ ۽ ابوجھ هوندو آهي جو پوري طرح ماءُ تي ئي متاثر
يندو آهي. ماءُ کي سڀني ٻارن کان پنهنجو ٻار ئي سندر، پيارو ۽
ماٺو لڳندو آهي. راجا جنڪ جي زماني جي ڳالھ آهي ته اشٽاوڪر
يڪو رشي پتر. جڏهن ٻارڙو هو گود جو ته ماءُ ڪٺي سکين سان
لڻ وئي. سڀ ماتر ٻارن کي گود ۾ رکي ويٺيون هيون ته اُتي ڳ
ھ- ڳالھ ۾ اِهو سوال اُٿيو ته ڪنهن جو ٻار سڀني کان سندر آهي؟
ها ڳالھ جڏهن اشٽاوڪر جي ماءُ کان پڇي ويئي ته هن اهو چوڻ
دير نه لڳائي ته "منهنجو ٻار ئي سڀني ٻارن کان سندر آهي."
ڏهن ته اشٽاوڪر اٺن هنڌن ٽيڙو هو. مطلب ته سندر نه هو پر ماءُ
ي نظر ۾ هن جي ڪابه ڪمي ماءُ کي نظر نه آئي، پر پوءِ وڏو ٿي
و راجا جنڪ کان شڪشا وٺي وڏو رشي ٿي ويو، ڳُڻي هو. سچ آهي
رير جي سندرتا نه ڏسجي آتمڪ سندرتا ڏسجي ته ماءُ اهڙن
چڙن کي لولي ڏيئي آسيس ڪندي آهي ته ٻچا تون سدائين خوش
عين، ڦلجين-ڦولجين، بهادر بڻجين، راجائي ماڻين، جڳ-جڳ
يئين، شهٽي وني ماڻين، خاندان جو نالو روشن ڪرين، اهڙي هن

جي دربار ۾ وياسين جو لعل جو جڏهن ٻهراٽو ۽ ستسنگ ٿيندو آ
تہ سنت-مهاتمائون، ستسنگي، ٻار کي لولي بہ ڏيندا آهن ۽ هر
جي تمنا هوندي آهي تہ ٻار کي لولي ڏياري پوءِ ستسنگي ٻار کي
۾ ڪٽي لولي ڳائي آسيس ڪندا آهن جيئن تہ رنگدار هندو
ريشمي ڏوري، ڪجل ۽ چوليءَ ٻاري ۾ ڳائڻ. لوليءَ ۾ جهڙو
تهڙو من واري چوٽي ڦهڪي ٿي جنهن ديش يا ڳوٺ جا جهڙا ريت
رسمن، اُتان جي ٻنين، ساوڪ، وڻ-ٽڻ، چنڊ تارا، ڪاڌو پيتو، وي
وڳا، ڏڻ وار، ورت پوڄا هوندي لولين ۾ بہ اُن جو احوال ضرور
هوندو. سنڌي لوليءَ ۾ سنڌ جي سورمن ۽ هند جي بهادرن ناميا
مهاپرشن جا قصا، اُتان جي آب هوا، مندون، جڳهين ۽ مالن تو
جا قصا لوليءَ ۾ هوندا آهن. خاص ڪري ماتا لولين ۾ پنهنج
آسيسن، نينهن ۽ اُڪير جو اظهار ڪندي آهي. ماتا سنڌ جي لولي
۾ سنڌو ندي، اُتان جي سيپتا، سنسڪرتي، درويش، فڪير، قدرت
نظارن ۽ حُب وطنيءَ جو ذڪر ڪري ٻار ۾ جنم يوميءَ جي جا
نندپڻ ۾ ئي لوليءَ ذريعي وجهي ڇڏيندي آهي. اسان جي ڏاڏي
اسان کي لولي ڳائي سمهاريندي هئي، جا اڄ بہ ياد آهي.

"ايڪ چندرما نولک تارن،

رڻ پٽ ۾ تہ گذارن." يادون ڏنڌليون آهن.

هاڻي اچو تہ لوليءَ جي قسمن جي ڄاڻ ڪيون. ڪجھ لوليون
عشق مجازيءَ جي پئدائش آهن جن ۾ عاشق معشوق لاءِ پريم
جدائي وغيره جو اظهار بہ آهي.

ايندو پريو تو در ڪاهي،
تنهنجي سنگ ۾ گهمندي ٽولي. پٽ....

ماتا ٻار کي هن جو وار بہ ونگو نہ ٿئي، اؤکي ويل نہ ڏسي،
ائين مزا ماڻي اِها ماءُ جي آسيس سچ آهي ماءُ نہ صرف ٻار لاءِ
املهہ آهي پر ٻار پاڻ بہ پلي ٻارن وارو ٿي پريو مڙس ٿي وڃين
بہ ماءُ لاءِ تہ هو ٻار ئي رهندو ۽ ٻڍو ٿي بہ ماءُ جا ٿورا نہ وساريندو:-

ماتا جي ٿئي آش اهائي،
ڏيندءِ پٽڙا آسيس اِهائي،
اؤکي نہ ڏسندين ڪڏهن ڪائي،
تنهنجي رنگ ۾ رچجندي چولي،
پٽ پينگهي ۾ ڏيانءِ توکي لولي،
مٺي رام جي ٻولچ ٻولي، مٺي ٻولي. پٽ....

اِن ۾ ڪوبہ شڪ نہ آهي تہ جڏهن کان استريءَ کي ماءُ جو
جو ٿو ملي تڏهن کان ئي لولي بہ وجود ۾ آئي آهي. لولي ٻارن
ي ننڊ لاءِ گيت آهي، هڪ قديم صنف آهي.

هاڻي "ماستر رانجهل" جي هن سنڌو مهڪ واري لوليءَ جو
رو بہ وٺون :------

لولي لولي ڏيان لال لولي،
سائين ڪندءِ تنهنجي سولي،

١. مکڻ کارايان کير پياريانءِ
تيل ڦليل ۽ عطر لڳايانءِ
هيرن جڙيل گهڙايان ڏولي. ڏيان لولي...

٢. مٽ مائٽ سڀ خوش پيا ٿيندءِ
ٿول ڏيندءِ ۽ ڪڇ ۾ ڪڻندءِ
رنگ ۾ رنگي تنهنجي چولي. ڏيان لولي...

جي آسيس سچي دل سان ٻار کي لوليءَ ۾ ڏني ويندي آهي.

ٻچڙن لاءِ لوليون

جڳ-جڳ لال جواني شل ماڻين
سنهڙي سُهڻي ونڙي تون آڻين
شل ماڻي تون لڏڻ سان- لال ڏيانءِ توکي لولي
ڪنهيا لولي ڪانهہ لولي....

ماتا ۾ سنڌو سنسڪار پريل هوندا تہ لولي بہ من جي يا... جي ترنگن ۾ پريل هوندي، سڪ پري دلي تمنا سُٺن سنسڪا... جي ڪاڻ ڏيڻ لاءِ، داني، ساد-سنگت جو سنگ ڪرڻ وارو، گروءَ ۾ م... پتا جو رام جيان آگياڪاري ٿيندين ۽ سک ماڻيندين. اهڙي ه... لولي ماتا پنهنجي پياري ٻچڙي کي ڏيئي رهي آهي.

پت پينگهي ۾ ڏيانءِ لولي،
مٺي رام جي ٻولچ ٻولي،

١. داتا داني پنڙو ٿيندين
سوالي خالي ڪين ڇڏيندين
پنهنجا پراوا گهر تون اڏيندين
تنهنجي خالي نہ رهندي جهولي. پت...

٢. سنگ ساڌن جو ڪندين چاٽي
گڻ گيان جو ٿيندين ڪاٽي
پڙهي گرن جي پريم سان پاٽي
ايندو بسنت ڳائيندين هولي. پت...

ماتا تہ (پت يا ڌيءُ) پنهنجي ٻار تي قربان ٿي وڃڻ لاءِ تيار... آهي پوءِ دل، تمنائون ٻارڙي کي آسيس ۾ ڇو نہ ڏئي.

٣. ساڌ سنگت جي شيوا ڪمائي،
چار پدارت وٺندين پائي،

۴. جنم ڏينهن جو واڌايون ڏيندا مڙڻ مايون،
هئپي برٿ ڊي ٽو يو چئي توکان ڪيڪ ڪٽايان ٿي.
۵. اِندرپوريءَ جي منا آٽيندين تون اپسرا،
لاڏا تنهنجي ڳائڻ لاءِ "موتيءَ" کي گهرايان ٿي.

سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ ماتا ٻچڙي کي آسيسون ڪندي ڪيئن
ويچارن ۾ اُڏاڻ ڪري قدرت کي ٻه ٻچڙي لاءِ اُن جي ضرورت
ر ناهي لوليءَ ۾ اهڙا رايا ٿي ڏئي جو ڪن ۾ سُر جي سُرهاڻ ۽ من
آنند جي لهر جو احساس پئي ڪرائي. منڙي هير ٻچڙي لاءِ مڌر
يت ٿي ڳائي، هوا هٿن سان جهولو ٿي جهلائي.

ماتا رام ۽ ڪرشن جا مثال ڏئي ٻچڙي کي سُمهاري ٿي جو
م ۽ ڪرشن ٻه ماتائن کان لولي ٻڌي سُمهندا هئا ۽ مانک جنم ۾
چي اُهي ئي چيشٽائون ڪيائون جهڙيون ٻار ننڍپڻ ۾ ڪندا آهن.
يئن جسودا کي ڪرشڻ ۽ ڪوشليا کي رام پيارو آهي تيئن تون
نهنجي لاءِ پيارو آهين :----

ترج- يشومتي مئيا سي (فلم- ستيم شوم سندرم)

تل- گهران ٿي دعائون تو لاءِ جهلي مان ٻه جهولي،
ڏيان لال لولي تو کي ڏيان لال لولي.

۱. مني هير تو لاءِ منڙا مڌر گيت ڳائي،
هوا ٿي هٿن سان تنهنجو جهولو جهلائي،
باغن مان پنورا آيا ناهي پنهنجي ٽولي، ڏيان لال...

۲. يشودا کي نند دلارو ڪيڏو نه پيارو،
ڪوشليا جو رام آهي جيءَ جو جيارو،
منهنجي لاءِ سڀ ڪجهه تون آ... هاٽي الولي، ڏيان لال...

۳. مارڪنديه وانگر منڙا وڏي عمر ماڻي،
ڌرو وانگر روشن ٿيندي تنهنجي ڪهاڻي،
هيرن سان "موتي" تنهنجي چتايان مان چولي، ڏيان لال...

٣. پيءُ ماءُ جي آڳيا ۾ رهندين
جواني ماڻيندين شل جوڙو ڏيندين
سائي هوندي تنهنجي سدا جهولي. ڏيان لولي...
٤. وڏڙو ٿيندين اسڪول ويندين
ڳانڍي ۽ جواهر لعل جهڙو ٿيندين
"رانجهن" چوي آهي سنڌي تنهنجي ٻولي. ڏيان لولي...
لوليءَ سان جڏهن ترج به ڏجي ٿي ته هن جي سُر ۽ شبدن جي
پڪڙ تمام سَولي ٿي ٿئي ۽ ٻه-چار دفعا هڪ ئي لولي ڏُهرائڻ کان
پوءِ ياد ٿي زبان تي چڙهي ٿي وڃي ۽ پوءِ پڻ تائين ئي نه پوٽن
۽ پڙپوٽن تائين ڏاڏي پڻي ڳائيندي ۽ ٻار پيا پلجندا.
هڪ ٻي لولي ٻارڙي جو گهر ۾ احساس ئي سڄي گهر کي
سجائي ٿو وٺي. جيجل پٽڙي کي سيني سان لڳائي اهڙو آنند ٿي
ماڻي جنهن جو بيان شبدن ۾ ڪرڻ ته ممڪن ئي نه آهي.
ڪجھ لوليون "ساڌ موتيرام" چوي ماتا کي پنهنجو ٻار ايترو
ته سندر ٿو لڳي جو هوءَ ٻار جي ڳل تي يا ڪن جي پنيان ڪارو ٽِڪو
لڳائي هن کي هر بري نظر کان بچائي ٿي. چو جو ڏن سمپتيءَ کان
وڌيڪ ٻار ئي ماءُ جي پونجي آهي. اهڙي سندر لولي به ڏسو:---
ترج- پئيا ڪا يهه گهر بهنا (فلم- داتا)
ٿل- لولي ڏئي لالڻ کي جهولي ۾ جهلايا ٿي
پنهنجي پياري پٽڙي کي سيني سان لڳايان ٿي.
١. ساري گهر گلشن ۾ تنهنجي مهڪ ٿي پسان،
گهوريان مان جان جسم گهر تو لاءِ سجايان ٿي.
٢. چنڊ ۽ سورج کان وڌيڪ آهي تنهنجي روشني،
ڪارو ٽِڪو ڳل تي هڻي نظر کان بچايان ٿي.
٣. لکن ۽ ڪروڙن کان وڌ تون آهين منهنجي پونجي،
سهڻا طوطا صدقي وڃان لک تو لاءِ لٽيان ٿي.

جيئن درهياءُ جي چولي، لولي ڳايان لولي.

ماتا جهولي ۾ لولي ڏيندي ٻچڙي لاءِ ايڏا تي خواب ڏسي ته جهٽ وڏو تي جواني ماڻ، وِلائت وڃين پنڊت ”نهروءَ“ وانگر ي ڊگريون وٺي اچ. تون پنهنجي ڪنوار سان خوشيءَ سان جيون رڪين. ايڏا سپنا ماتا هيڏڙي ئي ٻار لاءِ اُٺي تي وٺي. ”موتيءَ“ هيءَ لولي توهان به ملي ڪري ڳايو.

ترج- مين اِڪ راجا هون / (فلم - اُپهار)

تل- تون پٽ راجا تين توکي ملي راڻي
ڪنهنجي نظر نه لڳي توکي تون سدا خوشيون ماڻي.

۱. تو لاءِ ٺهندو سونو هندورو سهڻو سڀاجهو ٺيندين سدورو
جهولن ۾ جهولائي توکي پرين جي راڻي.

۲. ڪيئي ته ڏيندا توکي سلامي ڪڏهن نه ڪندين ڪنهنجي غلامي
اهڙا تو لاءِ ڏسان تي سپنا تون ونڙي آڻين.

۳. پٽ پڙهڻ تون ولائت ويندين پڙهي تون نهروءَ وانگر ايندين
ايم.اي.، بي.اي. ڪري پڙهائي تون ڊگريون آڻين.

۴. جيسين آهن سج، چنڊ، تارا وڏي عمر تون ماڻين پيارا
کلندي ڪڏندي شال خوشيءَ ۾ تون جواني ماڻين.

ماتا دُعائن متان دُعائون ڪري ٻچڙي کي گَڻن سان مالا مال ڻ جون آسيسون تي ڪري. سندر ۽ گَڻوان ٻالڪ کي ته نظر به ن لڳندي آهي. ماتا نظر کان بچائڻ جي دعا به تي ڏئيس:---

ترج- چاهي لاک طوفان آئي (فلم - پيار جهڪتا نهين)

تل- لالڻ مان ڳايان لولي تنهنجي آ منڙي ٻولي
جانب تون جڳ جڳ جيئندين ڪنڊ ڪير سان تون پيئندين
دل تي ڪري هيءَ دعا منهنجا موهن منا
سڪڙا تون ماڻين- سدا منهنجا لالڻ منا

۱. صبوح ساڻ سورج توڏي ڦهليون پنهنجون ٻانهون

ماتا تہ ٻچڙي جي ڪِل سان ڪِلي ٿي ۽ ڀار روئي تہ پاڻ بہ روئي ٿي ڏئي. شل ٻچڙي کي تتو واءُ نہ لڳي. ماءُ ور ور اها ئي آسيس ٿي ڪري تہ ٻچڙو وڏي آرجيا ماڻي اهڙي ئي ڀي منڙي لولي ڀڏو :-

ترج- ڀول گيا سب ڪڇ (فلم- جولي)

تل- جهولو جهلايان ٿي، سينڌ سجايان ٿي هو هو،
منڙي ڀولڄ ڀولي، لولي ڳايان لولي.

۱. اڳڻ ڪيئي اُجيارو، تون تہ پراڻن کان بہ پيارو
تو ۾ رکيون اتم اُميدون، مونکي تنهنجو آهي سهارو
تنهنجي لاءِ گهران ٿي مان دعائون
تو تي فدا آهن مست هوائون.
صورت ڀالي-ڀولي، لولي ڳايان لولي.

۲. پيرن فقيرن تي تو لاءِ مان باسيون هيون باسون
مس مس مرادون سي پنيون ٿيون دل جو آسيون
تون جو آئين گهر بهار اچي ويئي
خوشيون ڪٺي جڻ هزار اچي ويئي
چا ڏياري چا هولي، لولي ڳايان لولي.

۳. جڏهن جڏهن تون کلين ٿو، منهنجو من تو مسڪرائي
جڏهن جڏهن تون ٿو روئين، منهنجي دل ٿي ڳهبرائي
سائين توکي وڏي حياتي ڏيندو
تنهنجو ڏک درد دور ٿي ويندو
سائت ٿيندءِ سوَلي، لولي ڳايان لولي.

۴. تارن ستارن کان سندر، تنهنجي صورت آ شاهاڻي
پنهنجي پسنديءَ سان ايندين، تون پرڻجي پٽراڻي
سهڻي سني تون شل ونڙي آڻين
"موتي" چوي تون شل موُجون ماڻين

پئي لال کي ڏسي. پلا ٻچڙا هن جي اکين جو سج ۽ چنڊ جيڪو
کي روشني ٿو بخشي. تون واپاري ٿيندين ۽ ڪروڙ ڪنا ڪندين.
پٽ کي آسيسون ڏيڻ ۾ ڪابه ڪسر نه ٿي رکڻ چاهي. ڏسو
ي پياري لولي:-----

ترج- هم تمهين چاهتي هين ايسي (فلم- قرباني)

ٿل- توکي لالڻ ڏيان مان لولي، تون جڳ جڳ جيئين
شل وڏڙو ٿيئين، ماٺي جواني منا ٻول ٻولي.

۱. تو لاءِ هيرن جو ٺهرايان هندورو، ڏوري ريشم سندي
مان تنهن ۾ وجهي، لوڏيان لالڻ تون ٿيندين سدورو

۲. تنهنجو چمڪي سدائين ستارو، ڏسي توکي جيئان
چنڊ سورج جيان، منهنجي آهين اکين جو تارو

۳. توکي لڳنديون نه ڪوسيون هوائون، ڪڏهن ڏک نه ڏسين
سدا سکڙا پسين، درويشن جون آهن دعائون

۴. ڪندين سهڻا جڏهن تون شادي، مان به نچندس تڏهن
وينديس ساهرن جڏهن، وٺي ايندين سٺي شهزادي

۵. تون ته ٿيندين وڏو واپاري، "موتي" منهنجا منا
ڪندين ڪروڙ ڪنا، هوندءِ نوڪر چاڪر چوڌاري.

سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ جيجل نندپڻ کان لولي ڏيئي ٻچڙي ۾
ا سنسڪار پنهنجي آسيسن سان ملائي ڏئي ٿي. ٻچڙو وڏڙو ٿيندو
جٽيون پائيندو. هر هندو ذات ۾ اِهو رواز آهي ته شاديءَ کان
رين جٽيون ضروري پائيندو آهي تڏهن ئي هو هندو چوارائيندو
ي ۽ سنڌين ۾ به اِهو ئي رواز سنسڪارن جي روپ ۾ هلي رهيو
ي. جٽيو چاهي نندپڻ ۾ پائجي چاهي جوانيءَ ۾ پر ڪي ڪي
شاديءَ کان هڪ ڏينهن پهرين به جٽيون پائيندا آهن. اڄ ڪلهه
درٻارين ۾ ساموهڪ جٽيان پائڻ جو رواز ٿي ويو آهي. جنهن ۾
تا-پتا ٻار کي نندپڻ ۾ ئي جٽيون پائي هن کي سنڌي سنسڪارن

توکي ڏسڻ جي ڏُن ۾ پنوَرن جون ٽوليون آيون
مؤسم جا مست نظارا هر هر ٿا جهانڪِن پيارا
آهن جو توتي فدا- فدا منهنجا موهن منا.
٢. تنهنجو آ سهڻو چيهرو نيڻن ۾ ساگر گهرو
تنهنجي هن ڪومل تن تي آهي ماءُ جو ڏس پهرو
سپنن جا پنک پساري آئي ننڊ نيڻن دواري
مست لڳي پئي هوا- هوا منهنجا موهن منا.
٣. مکڻ ماکي ڪارايان سهڻا وستر پهرايان
بچائي بري نظر کان چڪي چاتيءَ سان لايان
"موتي" مون باسون باسيون، پوريون ٿيون منهنجون آسون
ماڻي تون جڳ جا مزا- مزا منهنجا موهن منا.

هاڻي هڪ ٻي لولي ڏسون جنهن ۾ ماءُ ٻار کي مکڻ ۽ ماکي چٽائي هن کي جيون ۾ مٺو ٻولڻ جي آسيس ٿي ڪري. ماکي سرير کي پشٽ ڪرڻ لاءِ شڪتي ورڌڪ آهي. هيءَ سرير کي بيمارين کان بچائڻ لاءِ، گلازتن کي دور ڪرڻ لاءِ سڪشم ٿيندي آهي. سرير تي گهاءُ لڳڻ تي به ماکي لڳائبي آهي. مطلب ته ماکي سرير لاءِ پشٽي ورڌڪ آهي. وڏي عمر ماڻين جو مون توکي پيرن کان پني ورتو آهي:----

ترج- منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو (ڏُن- پاڪستاني)

تل- توکي هندوري ۾ لوڏي مان لالڻ ڳايان لولي.

١. ماکي مکڻ چٽايان توکي ٻولڃ منڙي ٻولي، توکي..
٢. وائه نه ڪو سو لڳنديءَ ڪڏهن سائٽ ٿينديءَ سولي، توکي..
٣. جهولڻ جوت جڳائي منهنجي ٻٽندس تنهنجي گولي، توکي..
٤. پيرن کان مون پني آ ورتو صورت ڀالي- ڀولي، توکي..
٥. "موتيءَ" وانگي مؤجون ماڻي ماڻي عمر الولي، توکي..

چوندا آهن ماتا جو من آهي ميڻ. ٻچڙي ۽ ٻچڙيءَ لاءِ ته هو ماس به ڪوري ڏئي. ماءُ ته ٻچڙن کي وڏو ٿي ڏسڻ لاءِ پئي سِڪي

بي منڙي لولي ڳايون:-

ترج- ڪان ۾ جهمڪا (فلم- ساون ڀادو)

ٽل- لالڻ ڏيان مان توکي لولي ٻولڇ منڙي ٻولي
سائين پرسنرام پري آ، خالي منهنجي جهولي
ڏيان لال لولي توکي ڏيان لال لولي...

١. مسري مکڻ مان کارايان، ويس وڳا مان پارايان
سوني سندو ٺهرايان، تنهنجو هندورو
جهولي ۾ پڻ جهولايان، لوليون ۽ لاڏا ڳايان
تلڪ لڳايان توکي ٿيندين سدورو
راند ڪرين تو، تون وٺي تو، جڻ لڳي تو تو سان روشن جهان
گلڙن کان ڀي نازڪ آهين صورت ڀالي ڀولي...

٢. ننڍڙي مان وڏڙو ٿيندين، پڙهي جڏهن تون گهر ايندين
پاس تون ٿيندين پنڙا، هر امتحان ۾
سنتن لاءِ شيواڌاري، وڏڙن لاءِ آگياڪاري
ڳالهه چيم جا پنڙا رکجانءِ ڌيان ۾
وڏي عمر ماڻين شال آڻين پنراٺي پيارا صدقي وڃان
"موتي" تنهنجي در تي قسمت پاڻ ٿئي شل گولي...

سچ آهي لولين جي آسيس تا عمر ٻار تي اثر وجهي هن کي
ڪاروان ۽ گڻن پريو خزانو ٿي بخشي. هاڻي هڪ ٻيءَ لوليءَ ۾
ار ايشور جو روپ ٿيندو آهي ڇو جو هو ڪوڙ، ڪپٽ، ڇل ۽ وير-
ڻ، اونچ نيچ جي ڀاونا کان پري نرمل من وارو ٿيندو آهي. هن
يءَ ۾ ماءُ ٻه ٻار کي لولي ڏيئي اِهو ٿي چوي ته تنهنجو من ته
مندر آهي. مندر جو مطلب نشپاپ، پوتر ۽ جيوترمان. پٽ
ياڳن وارو ٿين. هونئن به چيو ويو آهي وقت کان پهرين ۽ ڀاڳ
وڌيڪ ڪنهن کي ڪجهه نه ملڻو آهي. اِن ڪري جيڪر ڀاڳ ئي
ن ٿيندو ته قسمت جو ستارو ته چمڪندو ئي چمڪندو. ڳايو

کان واقف ڪرائي ڇڏيندا آهن. سموه جٽئي ۾ خرچ جي بچت، وقت ۽ محنت جي به بچت ٿئي ٿي ۽ ماءُ-پيءُ کي گهڻي جفاڪشي نه ٿي ڪرڻي پئي. هاڻي هڪ بي ماتا جي آسيسي لولي ٻڌو:---

ترج- نظر لگي نه ساتيون (فلم- ديس پرديس)

ٿل- نظر لڳي نا ننڊڙي کي، اري هو هو هو هو
جهولن ۾ جهولي، سدائين ڦولن ۾ ڦولي

ا. سهڻو سڀاجهو آهي سدورو منهنجي اکين جو تارو
جنهن کي ڏسي پئي جيئان هميشا منهنجي جيءَ جياريو
واءُ نه ڪوسو لڳندس ڪڏهن گهر جو آ اُجيارو
ساهه منهنجي ۾ آهي سمايل پراڻن کان ٻي پيارو
جيءَ ۾ جنهن لاءِ جايون جوڙيان
پير ڪٽي اچ هوريان هوريان
ٻاڪر پائي چاتيءَ لايان لوليون لاڏا تو لاءِ ڳايان
تنهنجي پائڻ لاءِ سنتن کي روز ڪيم ارداسون
پنيون آسون، جهولن ۾ جهولي...

٢. جٽيون پائڻ کان پوءِ ”موتي“ ٿيندي تنهنجي شادي
اِندرپوريءَ کان ايندي تنهنجي لاءِ سهڻي شهزادي
گهورون گهوريندا سيئي گڏ جي ڏاڏو توڙي ڏاڏي
پنڙن پوٽڙن ڏوهٽن سان ٿيندءِ گهر ۾ آبادي
شير شواجيءَ وانگي سياڻو ٿيندين تون مومل جو راڻو
پنهنجا بنگلا پنهنجون ڪاريون لهندين تون سيني جون سارون
آهي اِها آسيس اسان جي ماڻي شال جواني

مٿين سندر لوليءَ کان پوءِ اچو ته ڏسون ته ماتا کهڙيون ٿي آسيسون ڪري ته تون ننڊڙي مان وڏڙو ٿي پڙهڻ ويندي ۽ وڏا امتحان پاس ڪندين، سنتن جي شيوا ڪري، وڏڙن جي آگيا مڃين پنهنجو جيون سڦل بڻائج اِهي منهنجون ڳالهيون ياد رکج. هاڻي

ي مني لولي بہ توهان جي سامهون آهي:-

ترج- آ جا ري آجا (فلم - نوري)

تل- لولي ڙي لولي مان ڳايان تنهنجي منڙا لولي
جهولن ۾ جهلايان ڙي، لولي لولي

١. ننيڙن ننيڙن رانديڪن سان توکي راند ڪرايان
ياڪر پائي ڇاتيءَ لائي ٻانهن ۾ جهولايان
لولي ڙي لولي مان ڳايان تنهنجي منڙا لولي
ساهہ اندر تہ سمايان ڙي...

٢. رات پياري تارن واري چنڊ تي ساز وڄائي
ننڊ جي راڻي تو لاءِ سياڻي سپنا تي سجائي
لولي ڙي لولي مان ڳايان تنهنجي منڙي لولي
سيني ساڻ لڳايان ڙي...

٣. ڪومل ٻانهون نرمل نگاهون ڪن تيون ڪهڙا اِشارا
"موتي" منهنجي آ آسيسا جڳ جڳ جيئندين پيارا
لولي ڙي لولي مان ڳايان تنهنجي منڙا لولي
تنهنجي سيند سجايان ڙي...

ماتا ٻار جي سندرتا جي تشبيهہ قدرتي نظارن سان ٿي ڪري
قدرت قادر جو ڪرشمو آهي ۽ سيني ڪان سندر ۽ منموهڪ آهي.
ڙي جون اکيون گلابي گل جهڙيون، چيهرو چوڏس جي چنڊ ڪان
جلويدار آهي اِن ڪري ئي سڄ صبوح جي روپ ۾ پنهنجون
ڪيون ڪولي تنهنجو انوپ روپ پسڻ جي چيشٽا ٿو ڪري. مشڪ
ڙي موهيندڙ جو پريون پرستان مان ٻچي ڪي پسڻ پيون اچن.
و هڪ ٻي منڙي لولي:-

ترج- دل ڪي ارمان آسوئون ۾ بهہ گئي (فلم -نڪاهہ)

تل- پائي پينگهي ۾ ڏيان ٿي لوليون
تيون وٽن تنهنجون منيون اچ ٻوليون

هيءَ منڙي لولي توهان بہ:-

ترج- ڪيي کولي نا تجوري ڪا تالا (فلم- ودائي)

تل- تنهنجو ڪلندو سدائين ستارو
تون تہ ٿيندين وڏي ڀاڳ وارو
منهنجي جيءَ جو آهين تون جيئارو تون تہ ٿيندين وڏي
جهول جهولو جهول جهولو جهول جهولو

۱- بخمل جان تون ڪومل آ، گلڙن کان بہ نازڪ آ
ڪيڏيون نرم نگاهون تئي ڪچڙيون ٻانهون تئي
وڻندڙ تنهنجو چهرو آ، چنڊ کو ساگر گهرو آ
صورت تنهنجي سندر آ، من جڻ تنهنجو مندر آ
سورج وانگر روشن ٿي ماءُ پيءُ جو نانءُ ڪدين
منهنجي آهين اکين جو تون تارو، تہ ٿيندين وڏي ڀاڳ وارو...

۲- جڏيون جڏهن پائيندين ويس وڳا ٺهرائيندين
پنهنجو پاڻ وڻائيندين مال مِنايون کائيندين
مائٽ مڙئي گهرائيندين نانيءَ کي بہ نچائيندين
نالو خوب ڪمائيندين سو ٿيندو جو چاهيندين
بڙلا وانگي سيٺ بڻي تون سيني کي شال وڻين
تون تہ پبلڪ جو ٿيندين پيارو، تون تہ ٿيندين وڏي ڀاڳ وارو...

۳- سنبري ويندين شاديءَ لاءِ تون سهڻي شهزاديءَ لاءِ
ماءُ پيءُ گهوروں گهوريندا ساهرا پڻ ڏاجو ڏيندا
ساليون سالا خوش ٿيندا پئنچ پليٽون کائيندا
”موتيءَ“ کي بہ منائيندا لوليون لاڏا ڳائيندا
ڪريو دل سان دعا هن کي يارو، تون تہ ٿيندين وڏي ڀاڳ وارو...

ماتا ٻارڙي کي ٻانهن جي جهولن ۾ ٿي جهولائي ۽ لولي ڳائي- هن جي هر اِشاري ۽ ٻوليءَ تي اول گهول ٿي وڃي ۽ آسيسا ڪندي چوي ٿي تون ننڊ ۾ بہ پرين ۽ قدرتي نظارن جا سپنا ڏس. هڪ ٻي

بري نظر نہ لڳئي اهڙي منهنجي آسيس اٿئي. ايشور جي
مهر وسندي رهي جو ڪڏهن بہ دک نہ ڏسين. ايڏو لائق ٿين
ير ٿي دشمن ٿي بہ وجيہ پائين اُهي تنهنجي اڳيان جهڪن
لياقت توکي ڏٽي بخشي. ماتا جي آسيس پري هڪ ٻي لولي بہ
-

ترج- اِڪ تارا بولي (فلم- يادگار)

ٿل- ڏيان لالڻ توکي لولي، تون ٻولڃ منڙي ٻولي
ننڊڙي مان وڏڙو ٿين.
شال جواني ماڻيندين، جڳ جڳ جيئن، لولي لولي لولي...

١. توکي مست هوائون چاهين ٿيون
تنهنجي در تي ڦيرا پائين ٿيون
سپنن ۾ پريون ڏس توکي
کيئن جهولن ۾ جهولائين ٿيون
تون پنهنجي پتا جو پيارو آ
جيجل جو جيءَ جيئارو آ جڳ جڳ جيئين...

٢. تون گهوٽ بڻي گهوڙيءَ چڙهندين ۽ گهر ۾ ونڙي آڻيندين
ساليون سالا سڀ سُهڃ ڪندءِ مومل سان موڄ ماڻي
تنهنڃي سونهن سڄڻ اهڙي آهي.
چوڏس جو چند ٻي شرمائي جڳ جڳ جيئين...

٣. توکي بري نظر نہ لڳي ڪنهنجي
آسيس اٿئي پتڙا منهنجي
"موتي" مالڪ شل مهر ڪري
سڀ اهنجيءَ مان ٿيندءِ سهنجي
ٿي وير وجيہ تون پائيندين دشمن کي نيڻ جهڪائيندين
جڳ جڳ جيئين...

ڍولڻ راهيءَ جي هيءَ لولي بہ منڙي آهي:-

١.   تون گلابي گل اکين جو نور آ
ماڻي شل ڏينهن وار ڏياري هوليون
٢.   تنهنجي اڱيان چنڊ چوڏس جو ڦڪو
پسڻ لاءِ تنهنجي سڄ ڪڙڪيون ڪوليون
٣.   تون جيئين جڳ جڳ دعا دل تي ڪري
ڪير سمجهي پيار جون هي پروليون
٤.   مشڪ تنهنجيءَ موهي "موتيءَ" کي ڇڏيو
ڏسڻ آيون اچ پيرن جون ٽوليون.

ماتا ٻار ۾ ايشور جو روپ ئي پسي ٿي. هن جي صورت، مورت، راند، ٻولي، انگ جي هر چيشٽا ماءُ کي ئي نه پر هر ڏسڻ واري کي لُيائي ٿي وٺي. ماءُ لاءِ ٻار جيون جو سهارو، جيئڻ جو جيئارو، ساهه ڪان وڌ ستارو آهي. شل جيئي ۽ هن جي جيون ۾ سدا سک سمايو رهي. اچو ته هڪ ٻي نئين لولي ڳايون:-

ترج- دشمن نه ڪري دوست ني وو   (فلم -آخر ڪيون)
ٽل-   پڳوان ڪري جيئندو رهين لال دلارا
آسيس آ اِها منهنجي جيون جا سهارا
١.   توکي ڏسي لڳي ٿو پڳوان ويو اچي
تون راجڪمارن جيان لڳين ٿو پيارا
٢.   تنهنجي ڪلڪ سان سارو تن-من منهنجو ڪِلي
موهين ٿو پنهنجي مشڪ سان او جيئڻ جا جيارا
٣.   مون توکي نپايو آ وڏي پريت پيار سان
سانديو مون توکي ساهه کان وڌيڪ ستارا
٤.   اکين ۾ آس آهي دل ۾ آ تمنا
شُکر "موتي" ملن توکي دنيا سندا سارا

سنڌو سنسڪارن مطابق ماتا ٻچڙي کي لوليءَ ۾ سالن سالن جا شُهج ماڻڻ، ونڙيءَ سان مؤجون ماڻڻ جون آسيسون ٿي ڪري.

بهادري ڏيکاري اؤڪيءَ ويل ديش جي ڪم اچي ديش جو نانءُ
شن ڪرڻ جي آسيس پنهنجي انترمن سان تي ڪري. ٻول منڙا ۽
لا آهن. "پرسرام ضيا" هڪ اعليٰ شاعر هئا جن جا ڀڳتيءَ پريا
جن ۽ گيت عام ۾ خاص جڳهہ والارين تا. هنن ٻارڙن لاءِ بہ گيت ۽
يءَ لولي بہ لکي توهان بہ پڙهو:-

ٽل:- لولي لعل لولي، ڏيانءَ لعل لولي،
وڏي عمر ماڻيندين، تون ماڻي اَولي.

١. هندورن ۾ جهولين تون سدا سُهڃ ماڻين،
راجا بڻي شل پٽ راڻي آڻين،
هلي تنهنجي ڇڇ سان، او پرين جي ڪا ٽولي.
لولي لعل لولي...

٢. تنهنجي بخت جو شال چمڪي ستارو،
جهڪي تنهنجي قدمن ۾ هر شان وارو،
تنهنجي در تي قسمت تئي پاڻ گولي.
لولي لعل لولي...

٣. ڪندين ديش شيوا وڏو وير ٿيندين،
ڪتب ملڪ پنهنجي ڪي اوکيءَ ۾ ايندين،
اگهائي ڏٺي شال هيءَ منهنجي ٻولي
لولي لعل لولي...

(پرسرام "ضيا")

در اصل مونکي گهڻين لولين جي ذرڪرار هئي ۽ لوليون ملي
سگهيون پر چوندا آهن تہ "همٿي مردان، مددي خدا" جي چوٽي
اڪار تي. مون وٽ "ڪمل ڀڳت" جي فون آئي تہ منهنجو ڀڳت
و پروگرام دوردرشن تي رات ڏهين ٻجي ايندو توهان ضرور ڏسندا
اوڙي پاڙي کي بہ ٻڌائيندا. مونکي تمام خوشي ٿي تہ پاڻُ "ڪمل"
ونکي ياد تہ ڪيو.

لولي او ٻچڙا لولي، لولي لولي
جيئين منهنجا ٻاررا هيئڙي جاهاررا
دل جا ڏلارڙا، منهنجي من ٺارڙا
لولي...

١. لکي پڙهي تون لائق ٿيندين
ابي امڙ کي سوَ سک ڏيندين
ماڻيندين لال الولي... لولي...

٢. منهنجي اکين جي تون ئي جوتي
مان سپ ۽ تون منهنجو موتي
سائين پري ٿم جهولي... لولي...

٣. تون جائين مان ماءُ سڏايان
ڪيڏو سک ۽ آنند پايان
سونهن ڏسي تنهنجي ٻولي... لولي...

٤. سنڌي آهين، سنڌي رهندين
نانءُ سنڌيت جو روشن رکندين
ٻولج سنڌي ٻولي، ٻولج پنهنجي ٻولي... لولي...

مٿين لولي سنڌي ساهتيڪار ۽ ساعر ”ڍولڻ راهيءَ“ کهڙي نه مٺن شبدن ۾ لکي آهي. سچ آهي ڪنهن به ڏن، سمپتيءَ کان ماءُ لاءِ ٻار ئي املهه آهي ۽ جيئن ئي هو ماءُ تي نهي. ٻار سان ٻار ٻٽي آنند ٿي ماڻي ۽ جيئن سپ ۾ موتي محفوظ رهندو آهي تيئين ٻار به ماءُ جي گود ۾ اوترو ئي محفوظ رهندو آهي. سنڌي ٻولي ٻولڻ لاء ته جنم کان ئي هن کي سنڌي اکرن جا پرلاو ڪنن تي پوڻ کپن جيئن هو جهٽ اکرن کي جهٽي وٺڻ ۾ سڪشم ٿيندو.

هڪ ٻي لولي جيڪا ”پرسرام ضيا“ جي لکيل آهي تمام سندر ۽ آسيس ڀرين شبدن ۾ اُڻيل آهي. ماتا ٻار کي راجا جي روپ ۾ شان وارو ٿي جيون ۾ ترقي ڪندي، ديش شيوا ڪندي، پنهنجي همٿ

ي. توهان بہ پڙهو:-

نياڻين لاءِ لوليون :-

ترج- يهہ پردا هٽادو (فلم - ايڪ قول دو مالي)

ٿل- او ياڳن واري نياڻي تون ٿيندينءَ هردم سياڻي
منهنجو سائين پرسنرام تنهنجو ڀاڳ بڻائيندو
اڙي او ڀاڳن واري بيبي توکي ڀاڳ پڻ ڏيندو

١. سهڻي سباجهي صورت تنهنجي لڳي ٿي ڀالي ڀولي
جڻ تہ لڳين ٿي هور پري تون وٽي ٿي تنهنجي ٻولي
صورت ڀي آهي شاهاڻي تون شال جواني ماڻي.

٢. ڪنهن ڏينهن ايندينءَ سنتن در تي ڀري پتاشن جهولي
ڀاءُ ننڍي کي ڪڇي گود ۾ ڏياريندينءَ تون لولي
اُتي امرت ويل نماڻي پڙهجانءَ گرن جي ٻاڻي.

٣. گهوٽ چڙهي گهوڙيءَ تي ايندءِ ٿيندءِ جنهن ڏينهن شادي
"موتي" پٽڙن پوٽن سان گهر ۾ ٿيندءِ آبادي
تون ٿيندينءَ ڪنهن ڏينهن راڻي سمجهي وڃ ڳالهہ سياڻي.

هيءَ لولي "ساڌ موتيرام" جي لکيل آهي جنهن ۾ جنم کان
پري ٿيڻ جي آسيس ڪئي وئي آهي. تمام دِلي آسيسون هن
ءَ ۾ سمايل آهن.

مائر ڏيئرن کي نياڻي چونديون آهن ۽ هن کي لاڏ ڪوڏ سان
ناز نخرن سان وڏو ڪنديون آهن. جو نياڻيون تمام سباجهيون
مل ٿينديون آهن. اُنهن جا وار سنوارڻ، چوٽيون ڪرڻ، سرمو
ل لڳائڻ تہ ڇوڪرين کي ئي ٺهي. فيشنيبل فراڪ، فراڪن ۾
-نوان ڊزائين هجن اهڙي ماءُ جي منشا ٿيندي آهي.
ريون ڇوڪرن کان وڌيڪ ڏرمي ويچارن جون ٿينديون آهن.
ڪري وڌيڪ مانيٽيون ۽ گڻن ڀريون ٿينديون آهن. ڇوڪرين
سونهن بہ جلوبدار ٿيندي آهي. اُن جو ماءُ ڇوڪري کان وڌيڪ

سان ڳڻ مونکي ويچار آيو تہ ”ڪمل“ وٽ بہ لولين جو جکيرو ٿي تو سگهي جو هي سنگت ۾ ٻچڙن - ٻچڙين کي لوليون ڏيندا آهن.
مون ”ڪمل“ کي وينتي ڪئي تہ جيڪي لوليون هنن وٽ هجن مونکي پڌائن جو مان لولين تي ڪتاب لکي رهي آهيان.
”ڪمل“ چيو ها مون وٽ لوليون تہ آهن پر مونکي پڳت لاءِ ٻاهر سُياڻي ئي وڃڻو آهي. هاڻي تہ هيڪارين منهنجي ننڊ ڦٽي پئي.
مون چيو توهان اچي ڏيئي سگهو تہ تمام سُٺو نہ تہ مان ئي اچان.
”ڪمل“ چيو مان لوليون هٿ ڪري توهان وٽ خود ايندس ۽ پاڻ
”ڪمل“ اهو ڪرشمو ڪري ڏيکاريو. پنهنجي قيمتي وقت مان ٽائيم ڪڍي هو نهنو، نماڻو ۽ سٻاجهو اِنسان منهنجي گهر کهي آيو. مونکي تہ اکين تي وشواس ئي نہ ٿيو. جو هو تمام بزي ٿا رهن ۽ اچ ڪلهہ ڪير ڪنهن جي مدد ڪرڻ بہ گوارا نٿو ڪري ”ڪمل“ مونکي ڪافي لوليون آڻي ڏنيون ۽ ٻيون بہ ڳولهي ڏيڻ جو واعدو ڪيو آهي.
”ڪمل“ مونکي اِهو بہ چيو تہ توهان جو ٽاپڪ ”هٽ ڪي“ آهي. ٻي ڳالهہ تہ مون چيو مونکي نياڻين لاءِ لوليون ڪِپنديون هيون ڇا سنڌيءَ ۾ اهڙيون لوليون ڪونهن؟ هندي فلمن ۾ تہ آهن جن جو مون نياڻين جي ڪري ذڪر ڪيو آهي.
”ڪمل“ چيو مان تہ نياڻين کي بہ اُن شدت سان ئي لوليون ڏيندو آهيان جيتري شدت سان پٽڙن کي. اچ سنڌي سماج مان پٽ ڌيءَ ۾ فرق ڪرڻ جي ڪُرسم ڏکجي چڪي آهي. پاڻ نياڻيون ماءُ پيءُ جو وڏيڪ نانءُ روشن پيون ڪن. چاهي اُهو پڙهڻ ۾ هجي چاهي نوڪري ڪرڻ ۾، چاهي گهر گرهستي سنڀالڻ ۾ هجي يا سس - سهري ۽ ماءُ پيءُ جي شيوا ڪرڻ ۾ مون وٽ آهن ٻچڙين لاءِ لوليون. مونکي بيحد خوشي ٿي جو ”ڪمل“ منهنجي گهر تي پيرڙا گهمايا پر نياڻين لاءِ لوليون ڏيئي منهنجي وڏي مشڪل آسان ڪري

١. لکن ڪروڙن وارو ملندو توکي گهوٽ گهراڻو
پنهنجا بنگلا پنهنجيون ڪاريون اهڙو سڄڻ سياڻو
نوڪر چاڪر حڪم مڃيندءِ ڏيندينءَ تون سيڻياڻي
٢. هيرن سان تون رانديون ڪيلين پائين موتين مالها
ساهرن تي شل سائٽ پوندءِ بخت بہ ڏيندءِ بالا
سڀي سون سان سٽيل هوندينءَ سُڪڙا ڏيندءِ ساڻي
٣. گهوٽ پنهنجي سان گڏجي گهمندينءَ ديش وديش ولائت
ملندءِ "موتي" سوين سوکڙيون ڏسي ڪائنديئن حيرت
سئر ڪندينءَ سنسار سڄي جو ياد ڪجانءِ هيءَ واڻي

لوليءَ ۾ ڪنهن بہ ديش جي سنسڪرتيءَ ٻولي، حقيقيءَ
ي زندگي، ڌرم، ريتين-رسمن، اُتان جي ماڻهن، ڏڻ وارن جو
چٽيل هوندو آهي جيڪو لوڪ گيتن وانگر لوليءَ ۾ ڏسڻ ۾ اچي
حيئن جهانسيءَ ۾ لکشمي ٻائيءَ جي بهادري جو ذڪر ضرور
، مهاراشٽر ۾ شواجيءَ جي وير رس جو ياءُ پريل هوندو، راجستان
ماراڻا پرتاپ ۽ ڀيلن جي بهادريءَ جا قصا ايندا آهن. تيئن
سنسڪرتيءَ جو اِتهاس ۾ سونن اکرن ۾ لکيل ورقن جا قصا بہ
ايندا آهن. جيئن تہ سنڌو نديءَ جي سڀيتا چوائي ڏي، انڊس
سوليزيشن، موهن جو دڙو، جي سنڌو سنسڪرتي پنج هزار سال
جي سڀيتا ۾ لکڻ-پڙهڻ ڄاڻيندا هئا ۽ ويدن ۽ ديول سمرتي،
جيوتي، پپر، تلسي، ديوتا پوڄا وغيره جا قصا بہ لوليءَ ۾ اچن
ن ڪان انڪار نٿو ڪري سگهجي سنڌو سنسڪرتي ئي اسان جي
پڻ جو هندورو، جوانيءَ جي مستي ۽ ٻڍاپي جو تيرٿ آهي.
هيءُ بهادريءَ سان ڀريل ماءُ جي لولي:-----

لولي ڏيان لولي او ننڍڙا توکي لولي
هر هر وڃان گهولي ٻچا توکي ڏيان لولي

ڏيان رکي هن جي سونهن وڌائڻ جا جتن بہ ڪندي آهي.
ماءُ يا سنتن جي نياڻي کي لولي ٻي بہ آهي:-
ترج- دو ديواني دل دل کي (فلم - گووا)
تل- تون سائي ساڙهي پائي ۽ گجرو لڳائي
ويندين ۽ تون ويندين ۽ مومل سسرال.
١. گهوٽ چڙهي موٽر ۾ ايندءِ لاڏ ڪوڏ مان گهر ۾ ننيد
ڏسي ٺاٺ نخرا ۽ ناٺ
٢. پڪچر ۾ ٻئي ڳڏجي ويندا، ربڙي ملائي چولا کائيند
هٿ ۾ هٿ ڏيئي ڳڏجي گهمندا ٻئ
٣. فوٽو ڪڍائڻ باغ ۾ ويندا، شاپنگ لاءِ بزار ۾ ايندا
هزارن واري ساڙهي ڪانيري ڪا ٻاڙه
٤. سس سهرو تو تان صدقي ويندا هر هر "موتي" گهورون گهورين
هيرن سندا هار ملندءِ هزار.
واهه پائي واهه نياڻيون تہ جايون ۽ ساهري بہ پهچي ويو
اُتي سک پيون ماڻين. هر ماءُ پيءُ جي اِها ئي تمنا هوندي آهي
پوءِ چو نہ اهڙي آسيس ڪن. نياڻي وڏي ٿي گهمي گهتي، کائ
پئي، پنهنجي گهوٽ سان خوش رهي اِهائي آسيس وڏي آهي
هيرن موتين سان جهنجهي رهي ۽ سس سهري ۽ پتيءَ جي پيار
رهي.
نياڻيءَ جي قسمت زوردار رهي، هوءَ لاڏ ڪوڏ ۾ پلجي
بنگلن ۾ رهي ۽ ڪارين ۾ گهمي، نوڪر چاڪر هن جي چئني پاس
شيوا لاءِ پيا واجهائين. گهوٽ سان وديش گهمين، خوش رهين اِهائ
آسيس سنت ۽ ماتا گهري ٿي هن لوليءَ ۾:-
ترج- جو رات کو جلدي سوئي (فلم - بن مان کي بچي
تل- او قسمت واري نياڻي، دنيا جون مؤجون ماڻين
لاڏ ڪوڏ مان منڙي منهنجي، ٿيندين ۽ تون پٽ راڻ

منهنجا لال مني ننډ سمهي رهو،
خدا ڪري منهنجو گل پنهنجا هٿيار سنڀالي،
معنيٰ تلوار، بندوق ۽ ڪٽار.

۴- واقياتي لولي

لولين ۾ واقيات، ماحول، روايتن جو ذڪر هوندو آهي:-

ڏيندين ٽيئونرام جيان ۽ ڏيندين ليلاشاه،
نانڪ نرنڪار ڏي ڏيکاريندين سڀ کي راه،
سي تہ سيئي ڏيندا توکي گيان سندي لولي. لولي...

روائتي لولي

اڳئين زماني ۾ واپاري واپار سانگي سمنڊ پار غوراب مال سان
رائي پرديس ويندا هئا تڏهن پالدار ٻيڙيون هونديون هيون. سفر
مهينا لڳي ويندا هئا، گهڻو ڪري مينهن جي مندن ۾ ئي واپاري
هر موٽندا هئا. پر جڏهن هوائون سٺيون نہ هونديون هيون تہ هو
يکارين دير سان گهر پهچندا هئا. جيئن ستنارائڻ جي ڪٿا ۾
هي تہ واپاري ۽ هن جو ناٺي ڪافي ڳچ وقت ڪان پوءِ گهر پهتا.
هڙيءَ طرح سهاڳڻيون ورن لاءِ باسيون باسينديون هيون، جنهن ۾
دل جا سور لولين جي روپ ۾ چونديون هيون، جنهن ۾ پيار ۽ وڇوڙي
جو احساس پريل هوندو هو. ڏسو ور لوليءَ جي هڪ روپ جنهن ۾
ورهي نايڪا نائڪ کي لوليءَ جي روپ ۾ پنهنجا ڏک ڏي سلي:-

لولي لولي، مان آهيان تنهنجي گولي،
جهلي اٿم جهولي، لولي لولي لولي،
توکي چوان لولي،

۱. وڻن جهليو ٻور، مارو ٿم دور،
وڏيو دل جو سور،
توکي چوان لولي،

۱. وڏو ٿيندين نيتا ٿيندين وير جواهر لال
شواجي ۽ راڻا جهڙو پڪو پهلوان
ماتا تنهنجو مکڙو ڏسي سدا ڳائي لولي. لولي...

سنڌ کي جاگرافيءَ جي لحاظ سان پنجن قدرتي ڀاڱن ورهايو ويو آهي:- سرو، وچولو، لاڙ، ڪڇ ۽ ڪوهستان. هر هنڌ جي ٻولي ڳالهائڻ ۾ ڪجهه بدليل سُر هوندا آهن. سري واري ڀاڱي لوليءَ جو قسم چيو ويو آهي. جيئن هڪ لولي هيءَ به سرائڪي ٻوليءَ هت نه صرف ٻارن لاءِ پر ڪجهه عشق مجازي لولين جي جائزي واريو به آهن.

۲- مجازي لولي

۱. اُيي دا جوڳي ڪوئي لا ڙسداڻا
ديس وسئي ڪوئي موتي دا داڻا، مارو لولي، بگالولي
۲. اُيي داپکي، جهڙلهيدا مينهن
ميت جو ملان اچ، جمع ڏينهن بگالولي، مارو لولي
(نوٽ) مٿين لوليءَ ۾ به انترا آهن.)

بگالولي، مارولولي هر بار پڇاڙيءَ ۾ ڏُهرايو ويندو آهي. هي سرائڪي ٻولي ۾ آهي، اهڙيءَ طرح:-

۳- شاعراڻي لولي

هندو ماءُ جي لوليءَ ۾ هڪ ٻي آسيس ڀريل لولي :-
پٽ پهلوان ٿيندين، مايا ۾ مهربان ٿيندين،
ڪيٽي وڏن ڳڻوان ٿيندين، ديالو دياوان ٿيندين،
اِها لال لولي ڏيانءِ، اها لال لولي ڏيانءِ.

هر ماءُ جيڪا ڪنهن به ديش، ذات يا صوبي جي هجي اُتا جون سيني جون لوليون الڳ- الڳ ٻولي ۽ سُرن ۾ آهن پر سيني ج ماءُ جي آسيس ۽ جذبا آهن. بلو جي ماءُ جي لوليءَ جو روپ ڏسو :
لولي منهنجي لاڏلي ٻچي کي،

دي سودي ٻوليءَ ۾ محبوب جي وڇوڙي، انگل آرن ۽ ناز-نخرن
ذڪر ڏيندو آهي. انهن لولين ۾ دلي تمنا، سڪ، پيار ۽ محبت جو
هار آهي. نائڪا کان جُدائيءَ جو درد نٿو سَٺو وڃي. چوي ٿي تنهن
ن ته موت اچي جو ساڻوڻ ۾ وڇوڙي جو درد وڌي ويندو آهي:-

پار دريائون، ڪوئي تتر تنواري،
ستان آوڻ چوڙيا، ساڻوڻ موت ماري
پر وري نايڪ سان ملڻ جي چاهه رکندي موت به نٿي چاهي:-
پار دريائون، ڪوئي تتر تنواري،
هيڪر جو ملون، گهر موت ماري،
سهڻل لولي لو، جاني لولي لو.
حجت ڪري ٿي چوي ٿي ته پلا تون ڳالهائين نٿو، تنهنجو وات چا
ڪنهن سبي ڇڏيو آهي. هيءُ ته دل جو سودو آهي، مون توکي زور ته نه
ڪيو آهي. مطلب ته پريم، عشق ۾ عاشق معشوق ۾ برابر پريم هجي.
ڙي هڪ هٿ ته نه وڄندي آهي. ڪنهن عاشق چيو به آهي:----

”دونو طرف هئه آگ برابر لگي هئي.“
ورهه نائڪا چوي ٿي :-
پار دريائون، ڪوئي تتر تنواري،
ان سڳ بيني هان، وڇ ويسر پولي
سهڻل لولي لو، جاني لولي لو،
تون نه آلاوين، تيڏا وات ڪنهن سيتا
دليان دا سودا هي، مين تيکون زور نهين ڪيتا
سهڻل لولي لو، جاني لولي لو.
نائڪا چوي ٿي، جيڪو چلهه تي سو دل تي، تون ڪمائڻ نه به
ويندين ته اُن ڪوٽ کي مان واليون وڪڻي پورو ڪندس، پر پرديس

٢. وٽن جهليا ٻير، ڇمان تنهنجا پير،
ڏسان ويئي سير، لولي لولي لولي،
توکي ڇوان لولي،
٣. وٽن جهليا انب، ڏنا ڌيئي ڏنپ،
دنگائي وئين دنگ لولي،
توکي ڇوان لولي.

سُهاڳڻ جو سور سهڻ ڪان پري آهي. هنديءَ ۾ به وره نائڪا جي لاءِ گهڻيئي گيت رچيا ويا آهن. نائڪا سُڪندي ڌي وڃي. هن جي بک پياس ختم ٿي ويئي آهي. بس نائڪ کي ڏسڻ جي چاهنا ۾ جي رهي آهي. ياونائن جي سيلاب ۾ وهي ٿي چوي:-

۴. ڪان ڪاڏم ماني، مان تنهنجي ٻانهين،
دلبر! آءُ ني.....
۵. ڪڏهن ايندين هت، توکي ڏسان نت
چريو ڪيئہ چت....
٦. توکي سنڀالي ساهه، ڪير ڪندو ڳاهه
توسان آهي چاهه....
٧. ڪهڙي وئين ڪم دير نہ لاءِ دم
باقي بچيو آڇم....

مٿين سٽن ۾ ياونا جي جوت جلي ورهي نائڪا جي لولي بڻي ٿي پوي. هنديءَ ۾ به ورهي نائڪائن جو اهڙو ورڻن آهي جيئن رام جي ويوگ ۾ سيتا جا چيل دوها ۽ چوپاين ۾ تلسيداس جي ڪويتا ۾ پرڪٽ ٿيا آهن. سيني ڪان ياوَڪ ۽ سڄيو ورهہ جو ورڻن راڌا جو ڪرشڻ لاءِ ورهہ تڏهن تو ملي جڏهن هو متراڏيش ٿي هليو تو وڃي. راڌا جا گوپيون ۽ ڳايون بہ ڪرشڻ جي ورهہ ۾ اُداس ۽ بي جان آهن.

ٻہ لولي

مجازي لوليءَ جو ٻيو روپ دل گهرين دوستن لاءِ چيل آهي.

لنئہ ڪانگل مني لات.

سينگاري لولي :-

شاعر پنهنجي محبوب لاءِ شاعريءَ رستي سينگار جا بيت
نائڪا يا نائڪ لاءِ عمديون ۽ ڪلپنا سان ڀرپور سينگاري نموني
بيهون ڪري اُن کي ياد ڪري پوءِ وڇوڙي جو وقت ملن جي
جون ياديون ياد ڪري پنهنجي ڏُکي وقت کي سُکي وقت جي
ا سان سُکي بڻائيندا آهن :-

تون هلي آءُ سڄڻ، تون هلي آءُ
تنهنجون ياديون تم جان ۾،

هنديءَ ۾ بہ سورداس راڌا کان ڪرشن کي ڪانگل جا سنديش
ايا آهن. اِن لاءِ هن کي ڪير ڪنڊ ۽ سون جي چنهنب مڙهائي
جي رشوت ڏئي ڪرشن جي راس ليلا جي وقت کي ياد ڪري
ڄي وڇوڙي جي درد کي گهٽ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.
ميگهدوت ۾ بہ ڪاليداس ميگهن يا بادلن کي سنديش واهڪ
ئي نائڪا کي پنهنجيَ من جي ڀاونائن جي اُدگارن جو اظهار
و آهي. صرف سنڌيءَ ۾ ئي نہ، هر ٻوليءَ ۾ اهڙيون شاعريون،
ت، ڪويتائون ۽ گيتن جي صورت ۾ سنديش پهچايا آهن.

واقياتي لوليءَ جا ڪجهہ ٻيا بہ مثال هيٺن آهن:-

ن واقين، حادثن جو اُپار ۽ للڪار بہ هوندي آهي.
هن لوليءَ جو مثال عارب ماڇيءَ جو آهي. ڇيو ويو آهي تہ
ب ماڇي گهوٽڪي سکر جو رهاڪو هو. هو بهادر هو. هن جي
رهيائيءَ جي ساک هئي. هيءُ رُڄ مڙس هڪ جهيڙي ۾ مارجي
. هن جي وڇوڙي ۾ سندس زال نوران ڪارا ڪپڙا پائي پارڪيندي
ي تي ڏئي:-----

عارب جي هوندي، نوران پٽڙو هنڊايو،

نہ وجڻ ڏيندس:----

لاڙ جو ويندين، وڃ کيا جو کريسن
ماندا جو ٿيسين، بيٺا ڏينهن ڳٽيسين
سهڻل لولي لو، جاني لولي لو....
لاڙجو ويندين، تيکون وجڻ نہ ڏيسان
کنان ڏيان واليان، تيکون ويڇ کويسان
سهڻل لولي لو، جاني لولي لو.

شاعراڻي لولين جا قسم

سُرائتي لولي سينگاري لولي مذهبي لولي

سُرائتي لولي :- اِهي لوليون جيڪي سُر مومل، سر سسئي، سر سورٺ وغيره جي سُرن ۾ چيل آهن. ڪانگل کي نياپا ڏئي پنهنجي جذبن جو اظهار ڪرڻ انهن جا ڪجھ مثال بہ آهن :-

لولي سسئي پنهون، وراڻي، هوت پنهل تون هيڏي آءُ
پنهل منهنجو وير پري ڏيرن مون سان ڏاڍ ڪري
ڏوہڻ چڏي ڏار ڪري ڪيڏي تي آ مون سان ڪار
هوت پنهل تون هيڏي آءُ.

ڪانگل لولي :- ڪانگل کي پنهنجا سنيها نايڪ تائين پهچائڻ لاءِ نائڪا ڏئي ٿي:----

لات- لئہ ڪانگل مني لات کند کير تنهنجي وات
سچي ڪرمون سان بات ڪڏهن ايندا مون پرين،
ويجهو اچي ويھہ ٿلي ڏيئي پٽڪي،
مکيل گهٽي گيھہ سين لولي وٽ سپکي،
ڳڙه ڳجيون ڳالهيون، مون سان ويهي مُرڪي،
کرم چپ چپات، ڪڏهن ايندا مون پرين

مهري وارا نينگر، ڳڏي آوين مٺائي،
ياڪر ۾ پاوئين، پٽ ڏيوئي پٽائي،
مارو لولي ڏيوان، مٺي لولي ڏيوان.
لوليءَ ۾ ڪيڏائڻ ۽ ڪوڏائڻ جو ذڪر به ٿيندو آهي جيئن
ابو جڳ جيئي شال وڏي وڏو ٿئي،
وڳو وٺي جيجل کي مهڙ منجهان ڏي.
لاڏ ڪوڏ ڪرڻ ٻار سان ماءُ جو ئي ڪم آهي ڇو جو ٻار ننڍ پڻ
چوويهہ ڪلاڪ ئي ماءُ جي سهاري تي رهي. ماتا جي ڪير پيارڻ،
کي مالش ڪري اسنان ڪرائڻ، لولي ڏيڻ ۽ هن سان راند-
ند، نٽ-شٽ ڪرڻ. انهن سڀني ڪمن جو ذڪر لوليءَ ۾ ڇوڄ
ن ٿيندو آهي. بس آهي سڀ آسيس ۽ دُعا. وڏڙو ٿي ڇا بڻجندين.

هيءَ لولي ”ڊاڪٽر ديال آشا“ لکي آهي توهان به ڳايو:---
پٽڙا پيار مان ڏيان توکي لولي،
وڃان تو تان هر هر گهولي،
ا. لکي پڙهي هوشيار تون ٿيندين
قوم پنهنجيءَ جي ڪم تون ايدين
پريو پريندو تنهنجي جهولي
پٽ پيار سان ڏيان توکي لولي.
ماتا ٻار کي پڙهڻ ۾ هوشيار ٿيڻ ۽ بهادر ٿي ديش جي ڪم
ڻ جي آسيس ٿي ڪري. ٻارڙو ٿيندو آهي تہ چوندا آهن.
”وڏي واڙي لڳي پاڳ“
مطلب ونش وڌڻ تي سڀ خوش ٿيندا آهن ۽ ٻار تان ٻلهار-
ار پيا ويندا آهن. ماتا ٻار کي وڌندو ڏسي ول جو مثال پيش ٿي
ري. ول ٻين وڻن-ٻوٽن کان وڌيڪ جلدي وڌندي آهي، خاص
ري مينهن جي مؤسم ۾ ڇو جو هن کي جام پاڻي ملندو آهي. ٻار

عارب مري ويو تہ، نوران ويس متايو،
جانب لولي...
اُنڙ جي ڪڙتي نوران، لٽا تي سٽي
اُهي جايون ڏسي نوران رت پئي روئي
سهڻا لولي...
واہ انڙ ڏاڏو وهي تو پورن ۾
عارب مري ويو، نوران پئي سورن ۾
سانول لولي...
ڪرڙي گهوڙيءَ مٿان گلڙن جو گاشو
چڙهي ڏسان ڪوٺي تي، عارب جو لاشو
ڍولڻ لولي...

ماءُ جون ڪڇ ۾ ٻيون آسيسي لوليون :-

ماءُ ٻارڙي کي وڏندو ڏسي ڪيڏي نہ خوش ٿيندي آهي. ماءُ لاءِ ٻاريلي پٽا بہ نهي وجي تہ بہ هن لاءِ تہ ٻار ئي آهي. ٻار کي وڏندو ڏسي ماءُ جا نيڻ ٺرن ٿا. خوشي ڇلانگون ماري ممتا لُٽائي ٿي. ماءُ جيَ ٺرڻ، خوش ٿيڻ ۽ آسيس جي جذبي ۾ روز مرهہ جون ڳالهيون هونديون آهن. اِهي ئي دعائيہ لولي ٻار لاءِ دعا يا آسيس جو روپ آهن.

ناري دي پرتي، هاري هرڙا کهيندا،
سونيا پنجاليان، موتي ٻچڙا ڇڏيندا،
مٺي لولي ڏيوان، مارو لولي ڏيوان.

اڳوڻي زماني جي لولي آهي تہ ٻار وڏو ٿي هر ڪاهي، ٻچ ڇٽي ماءُ پٽ لاءِ اِهائي دعا ٿي ڪري ٻار سکيو ستاپو ٿئي، سُکي جيوت گذاري، هن کي چمي چٽي پاڪر ۾ پري ٿي، هن سان نت شت ڪري هن جا انگل آرا خوشيءَ سان سهي ٿي. پاڪر پائي چوي ٿي:-

کيڏي منڙي لولي آهي. ڪرشن ڱهري ننڊ ۾ آهي پر وچ
رڪ پري ٿو تہ يشودا هن کي ٿپوري وري لولي ڳائي ٿي شُمهاري
ڪرشن اوتار هو پر هن مانو تن جون سڀ سهج پرورتيون ڪيون
. هڪ ماءُ کي ٻار لاءِ ٻار کي ماءُ لاءِ نينهن جي ڏوري آهي لولي.
ٻار کي لولي ڳائيندي وڏو ٿي ڇا ڪرڻ جي آسيس ٿي ڱهري،
هڪ مثال:-

پٽڙا پيار مان ڏيان توکي لولي،
وڃان تو تان هر هر گهولي،
ڏُکين جي تون ڪندين شيوا،
پريو ڏيندءِ منڙا ميوا،
سدا سچ جي ٻولج ٻولي،
پٽ پيار مان ڏيان توکي لولي....

لوليءَ ۾ ڪيڏا رتن پريل آهن. رتن جي ڪاڻ ماتا ٻار جي
ون ۾ اوتي هن ۾ سنڌو سنسڪارن جو ٻج ٿي ڇٽي. ڏسو مٿين
يءَ ۾ ڏُکين جي شيوا، سچ ڳالهائڻ سڦل جيون جا سوتر آهن.
يءَ ۾ سپنن، پرين، چنڊ، تارا، وڻ، گل، ٻوٽا سپني جو ذڪر
ندو آهي گهڻو ڪري مندن جو بہ ذڪر ٿيندو آهي. سنڌ هند
ڇهہ مندون ٿينديون آهن جنهن ۾ گرمين جي بہ پهري جنهن کي
ڇهند بہ چئبو آهي. گرميءَ سبب ننڊ بہ ڱهري اڇي ويندي آهي.
ڙن کي اهڙي ئي لولي ماتا ڳائي ٿي شُمهاري :-

چيٽ جي ٻپهري آهي،
ساتہ ڱهري آهي،
هندوري ۾ جهول، جهول، جهول پيارا هندوري ۾...

ا. سپنن جا سُهڻا پنک پساري،
آئي آنندرا تنهنجي نيڻن جي دواري،

جي پرورش بہ ڪٽنبَ ۾ سنڀال سان ٿيڻ تي ھو تندرست ۽ ٻلوان ٿيندو.

ول وانگر تون وڌندو رھندين،
ڏکيو ڏينھن نہ ڪڏھن ڏسندين،
ستگرو ڪندو تنھنجي سولي،
پٽ پيار مان ڏيان توکي لولي....
موھن منھنجا پيارا پيارا
منھنجي اکين جا ٻئي تارا
ناناڻي آئي تو لاءِ چولي
پٽ پيار مان ڏيان توکي لولي.

سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ رواز آھي تہ ٻار جڏھن جمندو آھي تہ ناناڻا چوليون، چڍيون، سمھڻ لاءِ رلڪا وغيره ڏيندا آھن. لوليءَ ۾ ناناڻي آئي تو لاءِ چولي، جيڪو ريت رواز آھي اُن ڏانھن اشارو ٿي ڪري.

ٻارڙي کي ڪرشن، موھن، ڪنئيو، بنسيءَ وارو ۽ من موھن وغيره چئي پريم سان پڪاريو ويندو آھي ڇو جو ڪرشن جون ٻالپڻ ليلائون تمام مشھور، دلچسپ ۽ من کي موھيندڙ ٿينديون آھن. يشودا مئيا ڪرشن کي جھولي ۾ جھولائي سمھاري ٿي پر ھوءَ وري-وري اکيون کولي ماءُ کي سمجھائي ٿو تہ مان اڃان سمھيو ڪونہ آھيان. سورداس جي لولي ڳائيندي، ڪرشن کي ٿپوري سُمھاريندي ماتا لولي ٿي ڳائي:-

يشودا ڪانھا کو پالني ۾ سُلائي،
ھلرائي، دلرائي، ملھرائي جوئي سوئي ڪڇو گائي،
ميري ڪانھہ کو آئو ري نديا
ڪيون نيھن آن سلاوي
توھي ڪانھہ بلاوي.

ماءُ ٻار کي آسيسون ڏيندي ڏسجي ٿي، اِنکري لولين جي بہ کمي
ي. شاعرن، ڪوين، سنتن ايڏيون لوليون ڏاهيون آهن بس جنهنکي
هجي سو لکي ۽ سکي. ٻڌو منهنجي ڪرشن جي هڪ ٻي لولي:-

جهولي او جهولي،
جهولي ۾ جهولي راڌا گوبند پيارو،
پاڳن وارو، نصيبن وارو،
١. جهولي ۾ جڙيا ماڻڪ موتي،
تنهن ۾ لڏي ٿو راڌا گوبند جيوتي،
مٺي ٻولي وينو ٻولي جهولي ۾ جهولي- جهولي...
٢. پٽ جي واڳن سان لال کي لڏايان،
چَنور چانديءَ جو ڦيري پئي ڦيريان،
پيو مشڪي منهنجو لال اکڙيون کولي- جهولي...
٣. پٽ جي گوبند کي چولي پهرايان،
گلن ڦلن سان لال کي پهرايان،
صدقي مان صدقي ڏيان سرڙو گهوري- جهولي...
٤. سڪ مان گوبند کي مکڻ کارايان،
ڦوٽا الاچي مصري ملايان،
ڪاڻ سنگت جا پيارا تون وات کولي- جهولي...
لولي شهر ڳوٺ سيني ۾ ڳائي ويندي آهي. ڳوٺاڻيون ٻار کي ڱ
تي سمهاري ٿپڪيون ڏيئي، نپوري سمهارڻ سان ٻار جهٽ
ن پوندو آهي. ٿرپارڪر جا باشندا ۽ ڏنار بہ لوليون ڳائڻ ۾
رکندا آهن ۽ من موهيندڙ راڳ ۽ آواز ۾ لولي وڻندي پئي
جيئن:-
لولي جي لولي- لولي آڪ نہ ڄاڻا،
درد وند يا ندي مٺي ٿور سڃاڻا،

اکڙين ۾ چائي ڪماري،
پلڪون ٿيون پاري پاري- هندوري ۾...
٢. ورچن جي هينان چانوَ ڦهلايون ٻانهون،
چانوَ جي شيتلتا ۾ ليٽيون هوائون،
گلڙن پيي اکڙيون پوريون،
ليٽي پيا پونر پنيو ريون- هندوري ۾...
٣. منڙا آ تو ۾ منهنجو ساه سمايو،
لهندو نہ تو تان منهنجي ممتا جو سايو،
هردي جو هار آهين،
نيڻن جو تار آهين- هندوري ۾...

ماتا جي لاءِ ٻار هردي جو هار، نيڻن جو تار، ممتا جو موتي
آهي. هڪ ٻي لوليءَ جو بہ لطف بہ وٺو :-

ڪنهيا لولي ڪانهہ لولي،
منهنجا ڪرشن جهلايان تنهنجي ڏولي،
لولي ڏيانءِ لولي،
١. جهرمر جهالر رنگدار آ هندورو،
رنگ رنگيلو ريشم جي ڏوري،
جنهن ۾ لٽڪن لال رمولي،

ڪرشن کي سنان ڪرائڻ لاءِ تہ پائي تياري بہ وڏي ڪرڻي
پوندي، اِن ۾ تہ ٻي راءِ ڪونهين ماتا لولو تي ڳائي :-

٢. چندن لايان توکي ڪاجل مان پايان،
تيل ڦليل سان مان سينڌڙي سجايان،
پايان پٽڪي توکي چولي، لولي مني لولي،
٣. جڳ جڳ لعل جواني شل ماڻين،
سنهڙي سُهٽي ونڙي تون آڻين،
شل ماڻي تون لڏڻ سان لعل، لولي مني لولي.

ڪيسر وارو پيئندو کير ڪٽورو،
ڪلندي ڪائيندو مکڻ لعل سدورو،
سدورو... سدورو.... سدورو... سدورو....
چؤ تون اُرررر اُرررر اُرررر.
آن... آن... آن.
لولي لعل ڏيان توکي،
(٢) تو لاءِ تيل قليل گهُرايان،
تنهنجي سنهڙي تي سينڌ سجايان،
چندن لايان سائين سرمو پايان،
پوءِ پيارا توکي جهولي ۾ جهُلايان.
جهولايان جهولايان (۵)
چؤ تون اوئان اوئان اُئان، آن
چئہ تون اُررر اُررر اُررر،
لولي ڏيان لعل توکي
لولي مان توکي لعل ڏيان.
(سائين ڪنور يڳت ٻار مائيءَ کي موٽائي ٿو ڏئي.) (وري
ڪ نينڍڙو ٻار آهستي پنڌ ڪري ڪنور ڏي وڌي اَچي اٿو
ڪنور اُن جي آڱر جهلي پاڻ نچي ٿو ۽ اُن ٻار کي بہ نچائي ٿو.)
(٣) پير ڪٽي هل هوري هوري،
آءُ اجان يي اوري... وهہ وا
جيجل توتان پنهنجي جان بہ گهوري،
چئہ جيءَ جيارا تون بہ ذرا چپ چوري،
اوچوري، او چوري، او چوري
چئہ تون امان امان امان... آن... آن
(سنت ۽ سنگت ٻئي موج ۾ هئا تہ ٻي مائي چادر سان پنهنجي
ئل ٻار کي ليپٽي تي ڏئي. ڪنور اُٿي جاٺائيءَ ۾ اُن ٻار کي لولي ٿو ڏئي.

... سهڻا لولي، منا لولي.

لولي صرف ماءُ جو ئي ورثو نہ آهي. سنتن، فڪيرن، اؤليائن
شاعرن ۽ ڪوين کي بہ لولي لکڻ، رچڻ ۽ ڳائڻ ۾ مزو ايندو آهي چو
ٻار آهن ايشور جا روپ تہ اُنهن کي آسيس ڪرڻ وڏڙن جو فرض آهي

سنتن جي لولي = - - -

سنتن جي لوليءَ کي وڏي آسيس سمجهي ماتائون وڏي قر
مان لولي ڏيارائينديون آهن. جيئن سنتن جي آسيس سان ٻچڙ
جي عمر وڏي ٿئي، هو لائق ۽ سُسنسڪارت ٿئي. سنڌو سنسڪرتي
۾ لوليءَ جي وڏي مانيتا آهي. لوليءَ تہ ٻار کي جيئاري جيون ڏ
ڏنو هو اهڙا سنت هئا امر شهيد سنت ڪنورام ڀڳت جن ج
ڀڳتيءَ جي پريڪشا وٺڻ لاءِ موه وس مئل ٻار کي لولي ڏيارڻ لاءِ پر
ستسنگ سڀا ۾ ڪٽي ماتا سنتن جي گود ۾ ڏنو. سچا سنت تہ هميش
ڀڳوان جي ڳجهہ ۾ هٿ نہ وجهندا آهن ۽ چمتڪارن کان دور رهن
آهن پر ڀڳتيءَ جي پرتاپ سان سچ پچ ٻار ۾ پراڻ ڦوڪجي وي
ماءُ کي ٻار جيئرو ٿي مليو. توهان بہ ٻڌو سنتن جي اُها کهڙ
ڪرامائتي لولي هئي.

هڪ مائي سنتن کي ٿي چوي منهنجي لعل کي آسيس ڏي
سنت ڳائين ٿا- - - - -

لولي ڏيان مان منڙي لعل کي،
لعل کي هان... هان.... آن (٣)
لولي ڏيان مان ٻال گوپال کي،
لعل کي... لعل کي... لعل کي.

(١) جهرمر جهالر وارو هندورو،
ريشم پٽ جو ڏورو... وهہ وا،

يندي. هيءُ ڪنور ڪير آهي جو امر ڪي آڏو اچي.
مائي- (جهولي ڦهلائي) مان اوهان جي شرڻ ۾ آئي آهيان.
ي ويندس پر اهو مئل ٻار مور نہ موٽائي ونندس.
(ڪنور اڪيون ٻوٽي سوچي ٿو. اکين مان ٻوڙها وهي ٿا اچنس.)
ڪنور- (ٻوٽيل اکين سان) اُٿ امڙ! (اڪيون کولي) تون منهنجي
ڻ ۾ آئي آهين تہ مان وري تنهنجي پاران پرمپتا پرماتما جي
ڻ ۾ ٿو وڃان. سنت ڪنوررام انتر آتما سان پنهنجي گرو سترام
حب ۽ ستگرو کي وينتي ٿا ڪن تہ منهنجو ڏک ڏک ۽ هيءُ لولي ٿا
ئين:--------

لولي ڏيوان لال نون، نڪي جيڙي ٻال نون
لوليان لولو، لولي ڏيوان لال نون

ا. چندن لاوي پنگوڙا گهڙيئا، وٽيئا طلي داري
ها ها ها، ها ها ها، ها ها ها
رنگ رنگيلا ڪيلڻ لاگي، ماءُ جاوي ٻلهاري
ٻلهاري ٻلهاري ٻلهاري
ڪردا ارڙ ارڙ ارڙ
لولي لال نون ڏيوان
نڪي جيڙي ٻال نون ڏيوان

٢. مکڻ نال کويسا روٽي
تيل ڦليل ڳنديسان چوٽي
آئي آئي آئي، آئي آئي آئي
سر تيڏي تي ڏيوان ٽوپي
سر لالن دي ڏيوان ٽوپي
پٽ واچنور جهليسان
جهلي سان، جهلي سان، جهلي سان
ڪردا اوئان اوئان اوئان، اوئان اوئان اوئان

(۴) جڳ جڳ شال جواني ماڻين،
ڪنوار سڀاڳي سهڻي آڻين،
تون ٿين راجا-ڍوليا،
هوءَ پٽراڻي،
ٿئي تنهنجي شادي شان ڀري شاهاڻي،
شاهاڻي، شاهاڻي، شاهاڻي، شاهاڻي.
چئه تون امان، امان، امان، امان. آن... آن...

ڪنور- (ٻار موٽائيندي) وٺ امڙ، پنهنجي امانت موٽائي وٺ.

مائي- (ڀريل گلي سان) ڀڳت صاحب! اوهان لوليءَ ۾ چيو ته هيءُ جواني ماڻيندو، ڪنوار آڻيندو.

ڪنور- ڇو غلط چيم ڇا جيجل؟

مائي- ته پنهنجو وچن نڀايو سائين.

ڪنور- مطلب.

مائي- (اکين ۾ ڳوڙها آڻي) منهنجو لعل مري چڪو آهي.

ڪنور- (ڇرڪ ڀري) مري چڪو آهي؟ ته ڇا تو مونکي مئل ٻار ڏنو هو؟

مائي- (لڙڪ ڳاڙي) ڏنو هوم ديالوءَ هاڻي تيسين واپس نه وٺندس جيسين توهين ان کي وري جيئرو نه ڪندا.

ڪنور- اِهو اسميو آهي امڙ! رب جي رضا رب ڄاڻي، ڀڳونت جي ڀاڻي ۾ ڀنو رهڻ ئي واجب آهي جيجل! جيڪو ايشور جي اِڇا جي آڏو ايندو، سو عذاب سهندو. جيڪو خالق جي خوشيءَ جي خلافت ڪندو اهو اَوس خطا کائيندو.

مائي- (سڏڪا ڀري) مون تي ديا ڪيو ديالو! ان ابهم کان سواءِ هن سنسار ۾ منهنجو ڪوبه سهارو ڪونهين.

ڪنور- (پريشان ٿي) ڏاهي ٿيءُ امڙ! مون کان اهڙي ڏنگائي

منهنجي ٻچڙي کي جيئرو ڪري ڏيو. ڏاتر جي ٻُجهه جي
ب پڌ کي ٻه نه ڪرڻي هئي. سو ماتا کي چيائون تون ڏيرج ڌر،
جو ٻار مان تڏهن جيئرو ڪري ڏيندس جڏهن تون ڪنهن ٻه ڳ
ن اڙر (رائيءَ) جا داڻا وٺي اچين جنهن گهر ۾ ڪنهن جو موت
و هجي.
ماتا سوچيو اها ڪهڙي وڏي ڳالهه آهي. فرتيءَ سان گهر گهر
ن اڙر لاءِ وينتي ڪيائين پر اهڙو ڪو گهر نه مليس جتي مرتيو
ي هجي. ڪٿي ابي ته ڪٿي بابي، ڪٿي امڙ ته ڪٿي چاچي،
ي جي مرتيو نه ٿي هجي. ماتا کي پنهنجي موهه تي گلاني ٿي
رتيو جي سچ جو گيان ٿي ويس. هوءَ پڌ وٽ وئي. هن جي چرنن
معافيون گهري چيائين، "توهان منهنجون اکيون کولي ڇڏيون.
ي گيان ٿي ويو ته جيئڻ جنم سچ آهي، مرتيو به اوس آهي."
ستسنگ ۾ سنت لوليون ڳائي ٻارڙن کي آسيسون ڪندا آهن.
ٽا گهرائڻ وقت به ماتائون ٻار کي لوليءَ سان ضرور سنتن کان
س وٺڻ لاءِ لوليون ڳارائيندیون آهن. سنت ٻار کي گود ۾ کڻي يا
ي ٻار تي مٿي تي آسيس جو هٿ رکي لولي ڳائيندا آهن.

جهولي او جهولي
جهوليلال سائين آسون پڄائين،
پنهنجي سنگت جون جوتيون جڳائين، جهولي.
ورڻ ديو سائين اسين آهيون ٻالڪ،
ڪر ٻاجهه پنهنجي دنيا جا مالڪ،
آسرو آهي تنهنجو دک درد جهولي. لاهين...
ٻار کي ڪرشن جهڙو نهڻ لاءِ سنت لولي ٿا ڏين. اڄ ڪلهه
يءَ جو روپ پراڻي زماني کان نئين زماني ڏانهن پيو وڃي.
لولي ڏيان لعل لولي، سندر شيام لولي

لولي لال نون ڏيوان
نکي جيڙي ٻال نون ڏيوان

٣. مور مکٽ سر براهہ براجي
کنڊل کي ڇب نياري
سورداس پرڀ تمري ملن کو
چرنن تون ٻلهاري
ٻلهاري ٻلهاري ٻلهاري، کردا ارڙ ارڙ ارڙ
لولي لال نون ڏيوان
نکي جيڙي ٻال نون ڏيوان
کردا اوئان اوئان اوئان، اوئان اوئان اوئان
لولي لال نون ڏيوان
منڙي ٻال نون ڏيوان.

۽ پوءِ هيءَ ارداس ٿا ڪن:-

(٥) داس اوهان جي در تي آيو،
اُن جو عرض اگهايو، ... وهہ وا.
آس وندي؞ جي آس پڄايو،
ڪو سوالي ڪين اوهان موٽايو،
موٽايو... موٽايو... موٽايو،
ڇئہ تون، اوئان... اوئان... اوئان.

ٻار روئي ٿو ۽ ڀڳت ٻار کي ماءُ جي گود ۾ ٿيا ڏين.
ڀڳت جي ڀڳتيءَ جي قامليت اِهو ڪرشمو بہ ڪري ڏيکاريو آهي. سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ اهڙي لوليءَ جو اِتهاس ۾ نالو سونن اکرن سان لکيو پيو آهي جنهن کي ڪير ڀلائي ۽ مٽائي نٿو سگهي.
اهڙي ئي گهٽنا ڀڳوان ٻڌ جي سامهون ٿي هئي جڏهن هڪ ماتا مئل ٻار آڻي ٻڌ جي چرنن ۾ رکيو تہ توهان تہ سچا سمرٿ

اِن لاءِ چتايان توکي ماکي مکڻ...

١. لولي تئي ڀاڳن واري،
ڀاڄهن ۽ مهرن واري،
لوليءَ ۾ دعا تئي منڙا،
وڏڙن کي ڏج تون سُکڙا.
جهولڻ کندو تنهنجي سولي...

٢. ڪومل ڪومل تئي ڪچڙا،
ننڍڙا ننڍڙا تئي هٿڙا،
اکڙيون ڀي پياريون پياريون،
شُرمي آهن سينگاريون.
صورت ٻچڙا تنهنجي ڀولي...

٣. پيرن سان پند ڪندين تون،
گهر ۾ سڀ کي وڻندين تون،
سڀ جو دلارو ٿيندين،
سيني جو پيارو ٿيندين.
پٽ جي ڀرايان توکي "غافل" چولي...

مٿين لوليءَ ۾ هند ۾ ئي سند پئي بکي. وڏڙن کي سُکڙا ڏج ا دعا اٿئي. باقي سڀ بيان ٻارڙي جي صورت ۽ ڪچڙن انگن جو ي. سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ ماکي ۽ مکڻ جي وڏي مهما آهي جنهن ن ٻار جي تندرستيءَ جو گهرو ناتو آهي.

اشوڪ "غافل" لاءِ اسين اجمير جي دربار "بابا گوبندرام اسين" نئيرا چوڪ، اجمير تي وياسين تہ اُنهن هيءَ بي لولي بہ ي سُر، تال سان مادرن ترج جيڪا فلمي هئي ڳائي- ٻڌائي هيئين ليءَ ۾ سنڌو سنسڪرتي ۽ سنسڪارن جي جهلڪ جو لطف ورتوسين. ڻ ماکي چتائڻ، جهولي ۾ جُهلائڻ، پرين جو اچي ٻارڙي لاءِ گيت

ٽينگ ٽپا ڏي...

لولي ڏيانءِ لعل صدورا، اُتي ڪر اُجارا...

(۱) اسڪول ويندين پڙهي پاس ٿيندين،
ساڌ سنگت جي وچي شيوا ڪندين،
وڏو سنت ٿي جانءِ آڳياڪاري ٿيجانءِ...

(۲) آسيس ڪنجانءِ گهوڙيءَ تي چڙهندين،
وٺي ڪنوار ايندين اڇي ساک ڪٽيندين،
نياڻين جي آسيس سان وڏو ٿيندين.
شل جواني ماڻين اِها ياد رکجانءِ وڏن جي کهاڻي

(۳) جيترو نمندين اوترو ڪٽندين،
اکنڊ پنڊار پرجندئي،
ڪائيندي، ڪارائيندين ڪٽئي نہ پنڊار جواني ماڻين
رکجان وڏن جي کهاڻي.

سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ ڪاڏي ڪير نہ ڪٽندو آهي، نمڻ سان وڏ
چوارائبو آهي. سنت ٿيڻ جو مطلب اُنهن وانگر ڏيرجوان، حليم
نرمل ۽ ايشور ۽ ڪٽنب ڏانهن فرض پورا ڪري جيون سڦل بڻائج.

سنتن جي لوليءَ ۾ تہ سنڌ جا چٽ چٽيل آهن، اِنڪري اسين
لولين جي کوج ۾ ياءُ اشوڪ ”غافل“ وٽ وياسين جن جون لوليو
فلمي ترج تي هيون. اُنهن ڳائي، ٻڌائي، سُر، لئہ، تال ۽ ساز ستا
سان تمام منڙي لولي آهي. توهان بہ پڙهو.

ترج : ”چولي ڪي پيڇي“ فلم : ”کلنايڪ“

ٿل- لولي آ منڙي لولي،
لولي آ منڙي لولي،
جهڙي آ منڙي لولي،
تهڙي تون ٻولج ٻولي.

سين. ”پرت“ پنهنجي قيمتي وقت مان وقت ڪڍي اسان کي
ترج تي بہ-تي لوليون ڳائي، سُر، تال، سان ٻڌايون، جن جو
ن بہ لطف ماڻيو :-----

ترج : ”نيلي گگن ڪي تلي“
ٽل- لولي ڏيان توکي لعل،
جڳ جڳ جيئندين شال،
وڏڙو ٿيندين پڙهڻ ويندين،
منهنجا صدورا لال...
١. کلندو-کڏندو پڙهي جو ايندين،
ماءُ ڪارائيندءِ مال...
٢. چنڊ جيان تنهنجو چمڪي چيهرو،
جيئن ٻري ڪا مشال...
٣. ماتا پتا کي سُکڙا ڏيندين،
ستگرو در هي سوال...
٤. جتي تون ويندين ماڻو تنهنجي،
ستگر لهندو سنڀال...

ترج جيڪر اچي تہ راڳ ڳائڻ ۽ ياد ڪرڻ تمام سوَلو آهي ۽
ائون ۽ پينر بہ لولي ياد ڪري ٻار کي ڳائي ٻڌائي ٿيون سگهن.
ي وري ٻي لولي توهان کي ٻڌايان ٿي جيڪا مون ”پرت“ جي
ن مان ٻڌي.

ترج : سر پي لال ٽوپي روسي...
ٽل- لولي ڏيان توکي لال،
جڳ جڳ جيئندين شال،

ڳائڻ، سُرمو، ڪجل لڳائي اکين کي سجائڻ وغيره سنڌي سنسڪارن جي ڳالهين تي ٿي لولي ڳايل آهي. ٻار لاءِ ماءُ-پيءُ ”پلو“ پارائيندا آهن تہ ٻار وڏيءُ عمر ماڻي، ڏکيو ڏينهن نہ ڏسي ۽ ايشور سدا هن جو ساٿي ٿئي. هاڻي ٻي لوليءَ جو لطف بہ ماڻيو :-----

ترج : ”ڇوڙي مزا نہ ديگي“ فلم : ”سنم بيوفا“

پٽ جون پوشاڪون پايان،
مکڻ ماکي چٽايان،
جهولو تنهنجو جُهلائي،
لولي مان تو لاءِ ڳايان.

١. آرش کان پريون آيون،
تو لاءِ گيت ڳائڻ،
سپنن جي دنيا ۾،
آيون توکي اُڏائڻ،
سُرمو ڪجل پائي،
سينڌ تنهنجي سجايان...

٢. عمر وڏي تون ماڻين،
ونڙي تون گهر ۾ آڻين،
ڏکيو ڏينهن نہ ڏسين تون،
ستگُر ٿيندءِ ساٿي،
اِها آشا آهي دل ۾،
پلئہ اِهو پارايان...

مٿين لوليءَ جو مِزو ماڻي ٻئي ڏينهن اسين سنت شري ماڌوداس جي درٻار ”نرمل ڌام“، جهولا محلا، اجمير ۾ وياسين جتي گرو درٻار ۾ مٿو ٽيڪي سائينءَ جي پٽ ”پرت“ سان ملاقات

سهٽي سني هن پنهنجي ٻال کي.

١. لال تنهنجو لڏي هندورو،
اِها امڙ جي آشا آهي،
وڏي وڏڙو ٿي ٻچڙا،
گرو تنهنجا ويڙها وسائي،
علم پڙهي پهچين وڏي اقبال کي...

٢. شل گٽن ۾ ٿين گڻ وارو،
ان-ڏن ۾ پاڻن وارو،
شل شروڻ وانگر تون،
ٻڻجين آگيا وارو،
چڱا جيئن ساراهين تنهنجي چال کي...

٣. سدا هجين جڳت ۾ سلامت،
ڪرين ڏين دکين سان سخاوت،
پل دُنيا ريسون ڪري،
ڏسي تنهنجي ڪم جي ڪماليت،
گڻ وارا ڳائن جيئن تنهنجيءَ ڳالهه کي...

٤. ڪڏهن ستگر جي در ڪان،
منهنڙو ڪين مٽائج،
امرت ويلي روز اُٿي،
ويهي گروءَ جو ڌيان لڳائج،
”ماڌوَ“ انگ سنگ جاڻج گرو رکپال کي...

چوندا آهن تہ مانک جنم تمام سُني جوڻ آهي. ديوتائون بہ
ن لاءِ سڪندا آهن. لعل بہ مانک جنم وٺي ماءُ ڪان لولي ٻڌي وڏا
ي پلائيءَ جا ڪارج ڪيا.

لال شال خوش هوندين (٢)

١.	راجا هريشچندر جهڙو،
بچڙو تون داني ٿيندين،
راجا نرموهيءَ جهڙو،
بچڙا شال گياني ٿيندين،
اونچا ٿيندءِ خيال،
بڻي تون دنيا منجهه مسال...

٢.	مارڪنڊيئه جيڏي بچڙا،
عمر شال ماڻيندين،
ماتا پتا جي پهرين،
فرض کي پاليندين،
گذرن چوويهه سال،
وٺي ڏيانءِ ٻاڙهي توکي زال...

٣.	سنتن جو سنگ ملندءِ،
رام جو رنگ لڳندءِ،
ونگو نه وار ٿيندءِ،
دُشمن نه اوڏو ايندءِ،
ماڏو جا هيءُ سوال،
گروبابو ڪندو بهال...

سنتن جون لوليون آسيس پريون، منڙيون، سوَليون ۽ ٻوڙها ياوَ پريل آهن، جن ۾ جڏهن سنڌ ئي هند ۾ ڪهي آئي آهي، اِئين تو لڳي اُها ئي سنڌي ۽ سنڌوءَ جي سنسڪرتيءَ جهلڪ هاڻي اڇو ته هڪ ٻي لوليءَ جو به لطف وٺون.

ترج : سو سال پهلي.
ٿل-	لولي ڏيان مان ننڍڙي لال کي،

لوڏيو ويني لوڏيان...

٢. رتن راءِ جو آ رتن - ٻارهئين جو تار،

لوڏيو ويني لوڏيان...

٣. پيڙا تاريندو ٻاجهه سان - پاڻ بڻي پتوار،

لوڏيو ويني لوڏيان...

مٿين لوليءَ ۾ لعل جي سڄي جيون جو چٽ چٽيل آهي. سنڌو سکرتي لعل کان سواءِ تہ ڪلپنا ئي نٿي ڪري سگهجي. ان ڪري ڪي لعل جي جيون سان جهولي ۾ ئي مخاطب ڪرايو ويندو آهي.

اُڏيري لعل وانگر ”گرو نانڪ شاه“ منش جنم ۾ اچي پينگهي لُڏندي ماءُ جي لولي ٻڌي هيڻن جو همڙاهہ، نٻلن جو ٻل، غريب، ن - دکين جو سهارو بڻيو. ڏسو گرونانڪ کي ماتا لولي ڪيئن نہ ڙي ويني ٻڌائي.

لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهہ کي لولي

لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهہ کي لولي...

١. نانڪ نندڙو پنگهن ۾ جنهن کي لوڏي ڏيون سڀ لولي

لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهہ کي لولي...

٢. سونا هندورا پٽ پٽراٽيون لٽڪن لال امولي

لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهہ کي لولي...

٣. ڍُهل دماما ڪنجڙيون ڪڙڪن ڳائن راڳي تبلي

لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهہ کي لولي...

٤. ڪونہ وڃي تو در تنهنجي تان نر ۽ ناري خالي

لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهہ کي لولي...

٥. پائي پلئہ ٿا دان منگون آهين دين دنيا جو والي

لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهہ کي لولي...

٦. نام دان ڏي چرنن جو شل پريت توڙ نڀايون

لعل جي لولي = - - -

لعل اُڏيرو انتريامي هندورن ۾ جهولي لال
١. منڙيون ڳالهيون منهن موچاريون
ڀڳڻ وينو ٻولي لعل
جنهن ٻيڙيءَ تي ٻاجهه ڪيائين.
سا ٻيڙي نه ٻڏي لعل.. لعل...، هندورن ۾ جهولي لال.

ٻي لعل جي لولي هن ريت آهي
ترج : سکيون سيجا گُلن جي سجايو
لوڏيان لال پنهنجي جو هندورو، هان هندورو،
ڪندو اَؤليءَ مان سولي اُڏيرو، ڪندو اَؤلي مان سولي اُڏيرو،
١. اکنڊ جوت تان هتڙا گهماڻي، پنهنجي لال جي مستڪ تي رکان ناهي،
شل پاڳه ٻڌي سدوري جو، سدوري جو، ڪندو اَؤليءَ مان سولي اُڏيرو،
٢. جوتيون جڳايان پلو مان پايان، ٻچڙي لاءِ وڏي عارجا چاهيان،
تئي لال منهنجو ٻت ۾ سگهيرو-سگهيرو، ڪندو اَؤليءَ مان سولي اُڏيرو،
٣. صبوح-شام ٻچڙي کي نهاريان، نهاري-نهاري پئي من ناريان،
ڪهڙان لعل کان ٻچڙو وڏو تي تئي ناليرو-ناليرو، ڪندو اَؤليءَ مان سولي اُڏيرو.

جهوليلعل کي ته هندورو ايڏو پسند هو جو اڄ به جهولي ۾ هنن جي مورتي رکي جهُلايو ويندو آهي. جيئن ڪرشن جنماشٽميءَ ساوڻ ۾ ”ساوڻ جا جهولا“ لڳائي ڪرشن کي جهُلائبو آهي. لال جي هيءَ منڙي لولي ٻڌو جيڪا اجمير جي ليکڪ، شاعر ۽ ڪلا جي پارکيءَ سڪ سان لکي آهي. رچيندڙ ۽ گيتڪار آهن ”گوردن پارتي“.

لوڏيو ويني لوڏيان-سدا ويني لوڏيان
لعل هندورو لوڏيان پنهنجي لعل جو
ڳاڙهو هندورو لوڏيان پنهنجي لعل جو
١. چيٽ مهني چنڊ تي-آيو وني اَوتار،

هان مان چاوي ٻلهاري، واري-واري، لولي...

هيءَ لولي سوردار جي ڪرشن ڏانهن لکيل آهي پر ڪدڙا فقير
ڪنهن بہ ٻوليءَ جي ڪابہ لولي ڳائيندا آهن. زور-زور سان تاڙيون
ڄائي، نچي ڪري، ناز-نخرن سان مستيون ڪري ”فلمن
جون لوليون“ بہ ڳائيندا آهن، جيئن :----

سوجاري ميري مُني نديا توهي آئي،
پريم ڪي جهولي جهلائي،
آجاري نديا تو آجا ذرا،
مُني ڪو آڪي سُلا جا ذرا،

ماءُ جون ڀاونائون هر ذات، پات، مذهب ۽ ديس پرديس ۾
ساڳيون ٿينديون آهن. اڄ جون ماڊرن ماتائون فلمي ڪيسٽن مان
لوليون ٻڌي ٻار کي سمهارينديون آهن. صرف ٻوليءَ جو فرق آهي.
هيءَ هندي فلم جي هڪ لولي ٻڌو، هيءَ ڏيءُ لاءِ آهي. اڄ ڪلهہ تہ
پٽ ۽ ڏيءُ برابر آهن. لولي بہ ٻنهين لاءِ آهي، صرف پٽڙي لاءِ نہ :-

چندن ڪا پلنا، ريشم ڪي ڊوري،
جهولا جهلائون نديا ڪو توري،
(١) اونچي گگن سي ڪوئي بلائي،
آئين هين پريان ڊولا سجائي،
ساجن سي ملني دور چلي جا،
اُڙکي تو نديا دور چلي جا،
چندا پڪاري آجا چڪوري،
جهولا جهلائون نديا ڪو توري....
(٢) سوجا تو ايسي موري سجنيان،
ڦولون پي سوئي جيسي دلهنيا،
چندا ڪا ٽيڪا ماٿي لگائون،

لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهه کي لولي...

۷. دل تي بيحد بهار آهي ٻڌي نانڪ منڙي جي ٻولي
لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهه کي لولي...

....

ڪدڙو فقير لولي

ٻار جو جنم ٿيندي ئي ڪدڙا فقير اچي ٻار کي آسيسون ڪندا آهن ۽ گهر جا ڀاتي خوش ٿي ڪدڙي فقير کي ساڙهي، ان، منڊي، ٻڪر ۽ جام رپيا ڏيندا آهن. اچ جا ڪدڙا ته پهرين ئي نوهه رکندا آهن ته ٻار ڪٿي چمڻ وارو آهي ۽ پوءِ ٻئي ٿئي ڏينهن اچي ٻارڙي کي لولي روپي آسيس ڏيندا آهن. چيو ويو آهي ته ڪدڙن جي ته روزي روٽي ئي اِها آهي يا ته شادي يا جنم ڪير به هنن کي ناراض نه ڪري هن جي گهُر مطابق نوٽ به ڏيندا آهن. انهن جو به چوڻ آهي ته اڄ ڪلهه به ئي ٻار ٽا ٿين ته ڏنڌو مندو آهي. انڪري هنن جون گهُرجون به وڏيون ٿينديون آهن نه ته هو ڌرڙو ماري گهر ۾ ئي ويهي رهندا آهن ۽ جيستائين من مطابق مراد نه ملنديَ اٿن ته خوش ٿي نه ويندا آهن. هر ڪو هنن کي خوش رکڻ لاءِ هٿ کولي ڏيندو آهي جيئن ته هنن جي آسيس ضروري ۽ ڪراماتي سمجهي ويندي آهي. ٻار تان ماءُ پيءُ ۽ گهر جا مٽ مائٽ وار گهور ڪري ٻچڙي کي سڄي عمر هر ڏک درد ۽ ڪشٽتا کان هن کي آجو ڪري هن جو وار به ونگو نه ٿئي اهڙي لولي ڳائيندا آهن:-

لولي ڏينوان لکميت نون لوليان، لوليان
هان، لوليان، لوليان،
لولي ڏيوان جند جا هرنون لوليان
هان لوليان، لوليان،

(۱) چندن سنڌڻ گهريان، ٻٽيان تلي ڏاري،
رنگ رنگيلا پيار ڪيلڻ لاڳا،

قسمت ڪي مارون ڪي اکين ۾.
ننديا آجا ڏيري...

هر لوليءَ ۾ ٻُڌيون سگهائون ۽ سنديش ۽ جيون کي سڦل بڻائڻ
وتر بہ هوندا آهن. مٿين لوليءَ ۾ امير-غريب جي پيٽ کي ننڊ
تي ڪڍي، اکيون غريب ۽ امير جون هڪ جهڙيون ٿينديون
پوءِ ننڊ بہ تہ هڪ ئي ٿي نہ؟

هڪ ماءُ جي لولي هيئنئن بہ جيڪا فلمي آهي پر "پسند
-اپني، خيال اپنا-اپنا".

تجهي سورج ڪهون يا چندا، تجهي ديپ ڪهون يا تارا،
ميرا نام ڪريگا روشن، جگ ۾ ميرا راج دُلارا.

ماءُ-پيءُ اِها ئي آشا پٽ هجي يا ڌيءُ ٻُنا ڪم ڪري ماءُ-
جو نام دنيا ۾ روشن ڪن. اڄ تہ ڌيئر بہ پٽن جي برابر پريم ۽
ڏ سان پاليون ٿيون وڃن. اڳيون زمانو ويو جڏهن وڏڙا پريا رُڳو
جي خاهش ڪندا هئا. اڄ هر ماءُ هڪ-

ميري گهر آئي ايڪ ننهين پري، چاند ڪي رٿ پي هوڪي سوار.
ڌيءُ لاءِ بہ مائٽ سڪن پيا تہ اُنهن تي لوليون ٺهيون آهن-
سوجا راجڪماري سوجا

سنڌي فلمن ۾ بہ لوليءَ جي مهما آهي. هڪ سنڌي فلمي
يءَ جو لطف وٺون-

طرز : هم-تم چوري

او ننڍڙا شيرڙا، وڏائي پيرڙا،
گهوري ڙي گهوري تو تان ماءُ شل جڳ جڳ جيئين. گهوري...

۱. جڏهن اسُر ٿيندو تڏهن سج بہ ايندو
مکڻ-کير تو لاءِ ڪٽي
مِنو لات جيئن جيئن لوندا
تنهنجي جهول ۾ تيئن پوندا

تارون کي مالا تجهہ کو پهنائون،
توهي سلائون گاگا کي لوري،
سهگل جي هيءُ لولي بہ ڪيڏي نہ مٺي آهي:-
سوجا راجڪماري سوجا،
سوجا مين بلهاري سوجا،
(١) سوجا نيند ۾ سپني آئين،
سپنو ۾ پي درس دکائي،
اُڑ ڪرپاس گگن کي جائين،
گگن ۾ چند درس دکائي.... سوجا راجڪماري
لوري :- سپنو کي ڊور بنڌي پلڪون کا پالنا،
سوجا ميري لال ميرا کهنا نہ ٽالنا.
لوري :- آجاري نديا تو آجا ذرا،
مُني کو آکي سُلا جا ذرا، آجاري نديا...
مٿين لولين ۾ ماتا جا جذبا، آسيس پريا ۽ قدرتي نظارن جو ذڪر چنڊ-تارا، گل، آڪاش وغيره پريون ۽ ڪلپنائن جي اُڏام اُهائي آهي جهڙي هر ديش جي چاهي اُها سنڌ هجي يا هند هر لوليءَ ۾ سنتن، مهاتمائن ۽ درويشن جي سکيائن جو بہ ذڪر هوندو آهي.

سنديش، دک-درد، سنويدنا جو اظهار.
ڏيري سي آجا ري اکين ۾،
نِنديا آجاري آجا ڏيري سي آجا،
١. جگتين هين، اکيان سوتي هئہ قسمت،
دشمن غريبون کي هوتي هئہ قسمت،
دم ۾ غريبن کي کٽين ۾ نِنديا...
٢. آکين تو سيڪي هئن ايک جئسي،
جئسي اميرون کي غريبون کي وئسي،

ننڍڙا ننڍڙا نازڪ آهن،
لهجانءِ سار سنڀال.

ماتا کي سيتلا ۽ امان جا لقب ڏنا ويا آهن. امان کان وڏو بہ ڀلا
لقب آهي ڇا؟ اُهائي اولي گهڙي ۾ آڌار ٿيندي:-

اوليءَ ۾ تون آسرو اما،
ڏيندينءَ سڏ ۾ سڏ،
دک وارن جا دک تي لاهين،
غمن وارن سان گڏ،
ڀپو تہ اٿئي ننڍڙو ٻار،
تنهنجي مٿان رکجانءِ هلڪو بار.

ماتا ۾ ٻار کي تيز بخار ۽ ماتا جا سينئرا نڪري ايندا آهن.
هو سُڪي ڇلڪي وانگر چمڙيءَ کان الڳ ٿي ويندا آهن. اڳاٿي
ني ۾ وڏي ماتا تمام خطرناڪ نيشان ۽ نقص ڇڏي ويندي
ي. ٻار جي سنڀال تمام حفاظت سان ڪئي ويندي هئي. ننڍي
ا کي بودري چوندا آهن اُها ايڏي خطرناڪ نہ ٿيندي آهي.
هيءَ ڇوت جي بيماري سمجهي ويندي آهي، اِن ڪري ٻين
ن کي اُن بيمار ٻار کان پري رکڻ، گهر ۾ ٿوم، پياز، ماس نہ
ائڻ ۽ صاف صفائي ۽ شانتي رکي روز ٻار جا ڪپڙا اوٻاري ڌوئڻ
ن. اڄ ماتا تي سائينس جي طرقيءَ ڪري ڪنٽرول ڪيو ويو آهي
هن سان وڏي ماتا تي وجہ ملي آهي. باقي بودري ساڌارڻ ڳالهہ
ي. ماتا نہ صرف ٻارن کي پر وڏن کي بہ ٿي ٿي سگهي تڏهن وڏن
بہ اوراٽو ڏياربو آهي. ماتا جي ٽيڪ تي وچڻ تي لوليون اڳئين
نهن تي پچائي ٿڌي کاڌي جو ڇنڊو ماتا جي نالي سان هٽي
تلا کي پرسن ۽ سيتل ڪيو ويندو آهي. اهڙي وقت ۾ گهر ۾ هر
ح جي شڌتا جو ڌيان رکيو ويندو آهي. اڄ بہ سنڌي، مارواڙي ۽
ن هندو ذاتين ۾ بہ وقت بہ وقت ٿڌو ڪري سيتلا تي چڙهائي،

اِلاهي اناز چٽي
ملايون مال ڪاڻ-مکڻ جا ٿالھ ڪاڻ، گھوري...

٢. تڪي تڪي توکي تارا
ڪندا جڏھن مست اشارا
لڪي لڪي پائي ليئا
تڏھن رات لولي ڳائي، ٽڪل چنڊ کي ليٽائي،
وِسائي چڏيندي ڏيا
ننڊ جو نرم ڇهاءُ ڪسيندءِ سرت سماءُ. گھوري...

اوراڻي جي لولي: ----

اڳاڻي زماني ۾ ٻارڙن کي ماتا نڪرندي هئي جيڪا پنهنج
اُگر روپ ڌارڻ ڪري ڪڏهن اک ۾ تہ ڪڏهن سرير جي ڪنه
خصي ۾ نقص بہ ڇڏي ويندي هئي. خاص ڪري منهن تي سينئر
جا داغ، چمڙيءَ تي ماس تي نشان ٿي ويندا هئا. هيءُ لولي اُن ٻا
کي دک کان شانتي ڏيندي آهي ۽ رڪشا ڪندي آهي. ماتا جي
ناراضگي ڪري هيءُ دک مليو اِهو سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ مڃي
يندو آهي. ماتا کي استتي ۽ التجا ڪئي ويندي آهي تہ ٻچڙن تي
آسيس رک. اورڻ جي مطلب آهي ڳالھ ٻولھ ڪرڻ. دل جو حا
ڪرڻ. ماتا کي شيتلا جو نالو ڏنو ويو آهي جنهن تي گهڻئين گيت
ايا ويندا آهن. پر ماتا ٿي وڃڻ تي ٻار کي لوليءَ جي روپ ۾ اوراڻ
ٻڌايو ويندو آهي. اوراڻي جو سُر پيروي آهي جيڪو ڏيمي سُر، آوا
۽ مني ڏن ۾ ڳائي ماتا کي ريجهائبو آهي تہ ٻالڪ کي هن ڪشٽ
کان بچاءِ اوراڻي جو هڪ لوليءَ جو نمونو هن ريت آهي:-

ٻاجھ ڪجانءِ مائي ٻچڙن تي،
تنهنجا آهن ٻار،

ن ۾ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ جا ڪئين، راز سمايل آهن.
ءُ اوراڻو جهونو لوڪ گيت آهي جو عام واپرايو ويندو آهي :----

ٺار ماتا ٺار پنهنجي ٻچڙن کي ٺار،
ٺار ماتا ٺار پنهنجي ٻچڙن کي ٺار،
١. امان اڱڻين ٻہ ناريو ٿئي هاٽي ٻہ ٺار،
هيءُ جڳ تنهنجو ننڍڙو ٻار،
ديوي تو شرڻ تو شان،
هي لڪ لنگهندي پوندم پار. ٺار....
٢. امان دان ڏيندينءَ دياوان ٿيندينءَ،
منڙا ڏوه ڪٽي معاف ڪندينءَ،
ديوي تو شرڻ تو شان،
هيءَ لڪ لنگهندي پوندم پار. ٺار...
٣. امان هيٺ ٻہ ماڙي مٿي ٻہ ماڙي،
وچ ماڙيءَ ۾ پينگهو،
امان جيجل ٻہ آئي تورڻ ٻہ آئي،
ڏيندءِ سندور جو ٽڪو،
ديوي تو شرڻ تو شان،
هيءَ لڪ لگهندي پوندم پار. ٺار...
٤. امان چبوترو ٿئي چٽگانوٽي،
امان ٿلهي ٿلهي تنهنجو ٿانءُ،
امان آڪابہ وجهندس پيري ٻہ پوندس،
اول وٺي تنهنجو ناءُ،
ديوي تو شرڻ تو شان،
ٺار ماتا ٺار پنهنجي ٻچڙن کي ٺار...
٥. امان شڪارپور جون چوڪريون

پوڄا ڪري هن کي خوش رکڻ جي ڪوشش ڪبي آهي. سانوڻ جي مهيني ۾ سنڌي ننڍي ٿڌڙي ۽ وڏي ٿڌڙيءَ تي ٿڌو پچائي سڄي سال لاءِ گهر ۾ سُک شانتيءَ لاءِ آراڌنا ۽ پوڄا ڪندا آهن. اوراڻو اڄ به تمام مهتوَ رکي ٿو. ”ڊاڪٽر ديال آشا“ جي اوراڻو جوڳ مايا جو ماتا کي خوش ڪرڻ جو گيت هتي ڏجي ٿو:-

جوڳ ماتا آد شڪتي تنهنجو آ آڌار،
جڳدمبا جڳ ساري ۾ تنهنجي جئہ جئڪار،
١. ان پورڻا آهين تون ماتا جڳ جي لهين سنڀار،
ڪمي نہ تو وٽ ڪائي آهي سدا ڀريل ڀنڊار،
٢. ڌوپ ڏيان جو پشپ پريم جا من ۾ مان پوڄيان،
ديا درشٽي ڪر تون مون تي ٿيان مان باغ بهار،
٣. شنيِ نشنيِ ۽ مهشاسر کي متيءَ ۾ تو تہ ملايو،
رڪشا ڪرين ٿي ڀڳتن جي ۽ دشٽن جو سنهار،
٤. ٻار ٻاراڻي ڪن جي جيجل ڪميا جي تون کاڻ،
ماتا منهنجي تون آهين ديوي آهيان مان تنهنجو ٻار،
٥. ننگ ٻچن جو تو تي ديوي تنهنجا سيئي ٻار،
اوراڻا تنهنجا جيجل ڳايان نار ماتا تون نار،
٦. آش وندن جي آشا پڄائين جڳ جو ڪرين ڪلياڻ،
مهر جو مينهن وسائج ماتا گهرجي تنهنجو پيار.

مطلب اِهو آهي تہ سيتلا جا مندر ۽ پوڄائون بہ الڳ ٿين ٿيون ۽ اِهو هڪ ڌرمي، سنسڪارت ۽ سماجڪ لوڪ وشواس ٿي ويو آهي تہ ماتا ۾ سيتلا کي پرسن رکون. ايترو ئي نہ وقت بہ وقت پوڄا ڪري هن کي ريجهائيندا رهون. هيءُ اوراڻو تہ تمام چلن ۾ آهي ۽ هر سنڌيءَ کي ياد هوندو جو ماتا (ديوي) آدشڪتي آهي جنهن مان سرشٽيءَ جي اُتپتي ٿي آهي تہ ڏسون اوراڻي جي هڪ ٻي لولي،

لوڪ سچو ئي ننڊ ۾ جيجل،
مونکي تنھنجي تات،
اومان تو در آندو ٿم ھي ٻار،
ٿري ڪجانءِ تون تنھن کي ٺار،
ٺرڪ ڪندينءِ تون تنھن کي ٺار،
ٿري ماتا تنھن تي رکجانءِ ھلڪو ٻار،
ھيءُ لڪ لگھندي پوندس پار.
٢. امان اڄي بہ ٺاريو ٺئي ھاٺي بہ ٺار،
مون در ديوي ايندي ءِ ڪري ٺار،
٣. اَمان نينگر وڏو اٿم تنھنجي تڏي،
ڏائين ڏوئين ڏيندينءِ جڳ ڪان اڄي.
٤. امان نينگر اٿئي ننڍڙو ٻار،
تنھن کي ڏيندينءِ جيءَ جو ڪرار،
ٿري اچي تون ٺار ڪندينءِ،
ڏاڍ ڏئي اپڪار ڪندينءِ،
امان تو شرڻ تو شان،
مني ماتا تو شرڻ تو شان.
٥. امان نگرنھائينءِ وچ ۾،
جيجل ميھڙ ٿيو اٿئي ٻار،
گاھ نہ ڏيندينءِ تنھنکي جيجل،
سگا ڏئي پٽ تار،
٦. امان ٻت پريو آ جور ڏجان،
اکڙين کي آرام ڏجانءِ،
٧. ٺار ٺري آرام ڏجانءِ،
لگڙن کي لوڏ نہ ڏجانءِ.
٨. جيئہ کي جوکي ڪڏھن نہ ڏجانءِ،

امان مائي -مائي ڪن،
امان هٿن ۾ ڪير ڪٽورڙا،
ڏيڪاري توکي پاڻ پيئن،
جيجل تو شرڻ تو شان،
هيءَ لڪ لگهندي ٻچا پوندم پار. ٺار...

٦. امان پلي پاٽ ۾ ڏؤنرو پٽيءَ ۾،
جٽيءَ پسايو سُٽ،
امان سادو پئسو منوُ نہ لوڏو،
جيئي جيجل جو پٽ،
جيجل تو شرڻ تو شان،
هيءَ لڪ لنگهدي ٻچا پوندم پار،
ٺار ماتا ٺار پنهنجي ٻچڙن کي ٺار.

٧. امان سيهڙ جي ساڙهي سوڊل جي هٿان،
آءُ ويٺي ديويءَ جون آسون پچان،
ديوي تو شرڻ تو شان،
هيءَ لڪ لنگهدي ٻچا پوندم پار،
ٺار ماتا ٺار پنهنجي ٻچڙن کي ٺار. ٺار...

اوراٺي ۾ ماتا کي منٿ ٻولن سان وينتيون ڪري پرچائبو آهي، ريجهائبو آهي، هٿ ٻڌي وينتيون ڪبيون آهن. ماتا کي امان ڪري ٻيڙا پار ڪرڻ جي آس ڪبي آهي. ڏينهن رات ٻچڙن جو خير گهربو آهي. امان سادو سنت، پير فڪير بہ تنهنجي در تي جهڪن ٿا. اسان جهڙا تهڙا آهيون ٻچڙن تي مهر ڪج. هن جو مطلب جي سنسار ۾ ماتا تو بنا اسان جي پت رکڻ وارو ڪير نہ آهي، اهڙو هڪ اوراٺي جو مثال ٻيو بہ ڏجو:----

امان مان ما ٺيئہ کي اوريان،
امان پيچ پنيءَ پريات،

لڪ لنگهي شل ڪللندين ڪڏندين،
تن سان رانديون ڪن.

اڄ جي ٿهي اوراٽي کان واقف نہ آهي. اِن ڪري فنڪشن ۾ ڏي اوراٽو تاڙيون وڄائي سموہ روپ ۾ ماتا جي اِستوتي ڪندا ن جيئن ماتا بہ پرسن ٿئي ۽ نئين ٿهيءَ جا ٻار بہ هن اوراٽا لوليءَ ي واقف ٿين. هيءُ اوراٽي بہ جهونو لوڪ گيت آهي جيڪو سوَلو ۽ عام واپرايو ويندو آهي. توهان بہ ٻڌو جيڪو هيئن بہ چئبو آهي :-

ٻاجهہ ڪجانءِ ٻچڙن تي مائي آهن تنهنجا ٻار
ننڍڙا ننڍڙا نازڪ آهن لهجانءِ سار سنڀار
ديوي ماتا تو تان وڃان قربان.

١. شڪارپور جون ڇوڪريون اَما تنهنجا گڻ ڳائن
کنڊ پتاشا ماکيون مصريون کائن ڪارائن
امبي ماتا تو تان وڃان قربان.

٢. ڪئَيل واري کوهہ تان امان ڪٽي اچان ٿي جل
چندا هٽان ٿي ڇوڪر کي مان مائي مهر ڪجانءِ
ڪالي ماتا تو تان وڃان قربان.

٣. تنهنجي مڙهيءَ ۾ آئي آهيان منتريون مانيون ڪٽي
انهن جي آ پارت توکي تو ۾ آس گهٽي
ديوي ماتا تو تان وڃان قربان.

٤. ننڍڙو آهي وڏڙو جو ٿيندو مائي تنهنجو چيلو
هڪ جيڏن سان گهمي جو ايندو ديوي تنهنجو ميلو
امبي ماتا تو تان وڃان قربان.

٥. چندن عاج جو پينگهو آهي پٽ جي آهي ڏور
لال پنهنجي کي لولي ڏيان ئي پاڻ لهج پر گهور
ڪالي ماتا تو تان وڃان قربان.

٦. باس ٿي باسيان تنهنجي در تي ڏئي رئي کي ٻنڌ

مٺي ماتا تو شرڻ تو شان،
مٺي ماتا تو شرڻ تو شان.

٩. دان گهران مان ديوي تو ڪان،
پائي ٻچي ٻَل پاند،
آءُ ماتا جهلندي،
آءُ ماتا جهولندي، آءُ ماتا جهولندي، آءُ ٺري جهولندي.

١٠. جيجل نينگر سندي امان،
پيڙا ساوا ڪندينءِ،
بابل نينگر پيڙا دان ڪندو،
پنڙي نينگر سندي پيڙا دان ڪندي،
ماتا آءُ جهولندي، آءُ ماتا جهولندي، آءُ ٺري جهولندي.

١١. ڏينهن ڏکي هيءُ گذري ويندا،
لاهين دل تان بار،
امان سگهاتي ويندا سيگهہ منجهان،
سيگهہ منجها من ٺار.

١٢. آس امڙ جي پڄندي ماتا،
تنهنجي تن کي نہ ايندو بار،
انگ اگها تنهنجا ٿي ويندا سگها،
سيگهہ منجهان من ٺار.

١٣. لڪ هندوري جهولي توکي،
آس امڙ جي پڄندي،
تنهنجي من کي ايندو ٺار،
منڙا تون جيئين سؤ سال،
اڙي گلڙا تون جيئين سؤ سال.

١۴. راند رمڻ لاءِ ڏيندا لالڻ توکي،
ڪيڏا سرتا توکي چوڻون ڪن،

جيجل تنهنجي تات،
امان هردم آس ملڻ جي،
چاهي ڏينهن هجي چاهي رات. منهنجي جيجل

۳. امان ساڌو-سنت، گياني-ڌياني،
تنهنجو ڌيان ڌرين،
امان پير فقير ۽ مير وزير ٻ،
تنهنجي در تي جهڪن. منهنجي جيجل...

۴. امان مان دکياري دردن ماري ڪنهن کي حال ڪر
سڀ سُک جا ٿئي ساٿي جيجل ڪنهن سان حال ڪر
.... منهنجي جيجل...

۵. امان جهڙا تهڙا آهيون
اسين تنهنجا ٻار،
امان توئي ڏنا تون بخشي ڏجانءِ،
هي گلڙا گلزار. منهنجي جيجل...
امان دين دنيا ۾ منهنجو ڪوئي،
سنگي نا ساٿي،
امان مطلب جا آهن يائر ۽،
مطلب جا ياتي. منهنجي جيجل.

ڪڇ ڀيون منڙيون لوليون :---

اوراڻي ڪان پوءِ اچو ت ڪڇ لوليون جيڪي ٻارڙي جي سندر
رين، ڪپڙا، هٿ، سُهڻو چهرو، بخمل جهڙو بت، چنڊ جهڙو مک ۽
ڪت ننڊلعل وانگر راند ڪرڻ جو انداز تن تي ماءُ گهوري تي
يين هن کي پيار مان چمي تي ۽ آسيسن جي جهڙي تي لڳائي
هان ٻ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ هن لوليءَ ۾ ڏسو :-

تنهنجي دئاري ديوي لهندي لال منهنجي جي جهنڊ
امبي ماتا تو تان وڃان قربان.

٧. اوکيءَ ۾ تون آسرو اما ڏيندينءَ سڏ ۾ سڏ
دک وارن جا دک تي لاهين غمن وارن سان گڏ
ديوي ماتا تو تان وڃان قربان.

٨. پوٽو پٽ تي پائي سرهيون اگر بتيون ٻاريان
جيءُ آئين نچ آئين مائي گهر تي سينگاريان
ڪالي ماتا تو تان وڃان قربان.

ٺار ماتا ٺار پنهنجي ٻچڙن کي ٺار،
امان اڳي ٻہ ٺاريو ٺئي هاڻي ٻہ ٺار...

اوراڻي لوليءَ ۾ ٻہ ماتا کي ٻيڙا پار ڪرڻ جي ٻچڙن لاءِ ماتا هڪ ٻيو اوراڻو تي چوي :-

منهنجي جيجل امان، منهنجي اورڻ امان،
اڇي مهر ڪجان، مهربان ٿي،
امان ديا ڪر دياوان ٿي،
مان آيس تنهنجي دوار،
منهنجا ٻيڙا ڪجانءِ پار،
منهنجي انبي امان،
مهاڪالي امان، سنتوشي امان،
مهر ڪجانءِ مهربان ٿي.

١. امان سهڻي صورت تنهنجي،
امان سُهڻا تنهنجا ويس،
امان کهڙا ڏسي مان کهڙا ڏسان،
تنهنجا روپ انيڪ. منهنجي جيجل...

٢. امان اُٿندي وهندي، ڪائيندي-پيئندي،

منو نام سري هر واهيگرو،
سچو نام سري هر واهيگرو،
امرت نام سري هر واهيگرو،
آهين ڏينڻ جو داتار گرو واهيگرو،
هيڻن جو همراهه گرو واهيگرو،
بي راهن جي راهه گرو واهيگرو،
ڏک درد سيئي مٽاءِ گرو واهيگرو،
منهنجا ڪشٽ سيئي نوار گرو واهيگرو،
ست نام سري هر واهيگرو.

جنهن کي ٻي ڪا لولي نه اچي اُهو صرف هڪ اکر کي ئي سُر
بار بار چوي :-

واهيگرو منهنجا واهيگرو،
واهيگرو منهنجا واهيگرو.

بار بار چوڻ سان ٻه سُر ۽ لئه طرح ۾ چوڻ سان ٻار مٺي ننڊ جي
د ۾ سمهين پوندو.

هڪ ٻي لولي ٻه مڌر سُر ۾ ڳائي ٻچڙي کي ماتا آسيس ڪري
مهاري ٿي ته تون جلد وڏو ٿيندين، وني آڻيندين ۽ ماءُ کي سُک
يندين، صرف ماءُ کي ئي نه ٻيڙي ڏاڏيءَ جو فرض ٻه نڀائيندين.
ترو ئي نه تون پنهنجي ديش جو فرض نه پلائيندين. سيني ڪان
ڏي ڳالهه ماتا جيڪي سنسڪار ٿي وجهي سي آهن :-

سنڌي آهين سنڌي رهجانءِ
پنهنجي نه ڇڏجانءِ ٻولي،

چوندا آهن هوئڻ ته سنسڪار ڳرڀ ۾ پيل ٻار ۾ پوڻ شروع ٿي
يندا آهن پر جهولي ۾ جهولائيندي ۽ گود ۾ شُمهاريندي ٻه جيڪي لوليون
بيون آهن، اُنهن جا ٻه سنسڪار سُڻا پئي وڏپڻ ۾ اِنسانيت جو ڳڻ پئدا
عندا آهن. هيءَ لولي ڪيڏي نه مٺي ۽ سُريلي ماتا ويٺي ڳائي :----

لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان،
جُهلايان، جُهلايان هندورن ۾ مان جُهلايان،
جُهلايان، لولي ٻَايان لولي ٻَايان،
لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان.

١. ننڍڙا هٿڙا ڪومل ڪچڙا (٢)
چمي چشمن لايان، لولي ٻَايان (٢)
لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان (٢)

٢. ننڍڙيون ننڍڙيون پياريون اکڙيون (٢)
ننڊڙيءَ جي ماکي ملايان لولي ٻَايان (٢)
لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان (٢)

٣. بت ٻچي جو بخمل جهڙو (٢)
اوتني واءَ کان بچايان لولي ٻَايان (٢)
لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان (٢)

٤. سهڻو چهرو ڏيان مان پهرو (٢)
بُري نظر کان بچايان لولي ٻَايان (٢)
لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان (٢)

٥. دک نہ ڏسندو سؤ سال جيئندو (٢)
آس اِها تي لڳايان لولي ٻَايان (٢)
لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان (٢)

اڳاتي وقت ۾ ماتائون سنتن-ڀڳتن جا ڀڄن ۽ ايشور جي نام کي بہ اورينديون ويندڻون هيون ۽ لولي بہ ڳائيندڻون ويندڻون هيون. هڪ ڀيڙيءَ مونکي هيءَ لولي ٻڌائي، توهان بہ ٻڌو :----

ست نام سري هر واهيگرو،

ٻارن کي شُمهارڻ جي ڪوشش پيون ڪن پر اُنهن کي اِهو
ضرور رکڻ کپي تہ ان سان اُنهن ڪچڙن تي ڪهڙا سنسڪار
. ميون ٿا تہ نئي نهيءَ کي عربي سنڌي ڪونہ اچي پر اچ تہ
گريءَ ۽ انگريزيءَ ۾ بہ سنڌي ۾ ڪافي ڪچ چپجي پيو.
نؤجوان ماتا سنڌي سکڻ چاهي اُها ڌهن ڏينهن ۾ سنڌي
شِوِر ۾ سنڌي سکي منڙيون لوليون لکي، ڊائريءَ ۾ نوٽ
ٻچڙن کي سُر سان ٻڌائي انهن کي سنڌو سنسڪارن سان
ڪرائين ۽ خود بہ سنڌو، سنڌي، سنڌيت سان پيار ڪري نئين
۾ سنڌو سنسڪارن جو خزانو جيڪو موهن جو دڙو جي سپيتا
رتيڪ آهي جنهن ۾ نماڻائي، ڌيرج، همٿ، بهادري، انسانيت
جا پاٺ پڙهايا ٿا وڃن. خير هاڻي هڪ ٻي لوليءَ جو بہ اظهار
ي :------

لولي ياڻيجا لولي،
جيڪا تنهنجي مايڙي،
سا منهنجي پينڙي،
لولي ياڻيجا لولي.

اهڙيءَ طرح سيني جا نالا ڳنڊيندي لوليءَ کي وڌائي ڳايو ويندو آهي.
هاڻي اچون ٿا اُن لوليءَ تي جيڪا مونکي تمام پسند آهي.
اڳاٽي زماني جي سنسڪرتيءَ جون جهلڪيون تمام سُهڻي
چٽ چٽي من موهڪ روپ ۾ پرستت ڪيون ويون آهن، جيئن
زماني ۾ استرين کي ڪوه تان پاڻي ڀري وڃي آٽو پوندو هو
ٻارڙي کي ڪنهن جي حوالي ڪري چاهي اُها سس هجي يا
اُن کي ٻار جي سنڀال لاءِ ڇوڙو پوندو هو. اڳاٽي زماني جي
جو نالو هڪ ڪنور سُپاوَ جو پرتيڪ هئي ۽ ڏيراڻين جي هڪ
سان نہ پوندي اهي. اِهو هڪ ڪوڙو سچ اچ بہ آهي پر هيءَ
جڌهن سُر، لئہ، تال سان ڌيمي آواز ۾ ڳائي ٻارڙي کي ٻڌائي

ڏيان لعل توکي لولي ڏيان لعل لولي (٢)
ماٺين شل جواني پرجئي سُکن سان جهولي (٢)
١. ننڍڙا ننڍڙا آهن تنهنجا هٿڙا پيارا پيارا (٢)
وڏي ويجهين شل شال سدائين ڪم ڪرين تون سارا (٢)
آس اِها منهنجي سائين پڄائي،
وڃان تو تان گهوري، ڏيانءِ لعل توکي لولي (٢)
٢. مکڙو تنهنجو چنڊ جهڙو، بدن آهي ٻاڙهو پيارو پيارو (٢)
بريءَ نظر کان سائين بچائي،
تلڪ لڳائي ڪارو، ڏيانءِ لعل مان توکي لولي (٢)
٣. راند ڪندين پنهنجي پيءُ سان،
راند ڪندي تو سان پينڙي،
پائي پريل ستارن جي چولي، ڏيانءِ لعل مان توکي لولي (٢)
٤. اجان تہ آهين ننڍڙو-ننڍڙو سيگهہ ئي وڏڙو ٿيندين،
پهرين تہ پنهنجي لاڏي آڻي،
ماءُ کي سکڙا ڏيندين، ڏيانءِ لعل مان توکي لولي
(٢)
٥. ڏاڏيءَ کي تون ڪين وسارج،
فرض بہ پنهنجو خوب نڀائج،
وڃين ڪٿي پرديس تہ بہ ديش کي ڪين ڀلائج، لعل ڏيان (٢)
٦. سنڌي آهين سنڌي ٿي رهجانءِ،
پنهنجي نہ ڇڏجانءِ ٻولي مٺي ٻولي،
سنڌو سنڌيءَ ماءُ کي ڪين وسارج، ڏيانءِ لعل مان (٢)

سنڌيءَ ۾ لولين جو خزانو پريو پيو آهي پر اڄ جون مائرون ٽيپ هلائي، هندي انگريزيءَ جا گيت هلائي، فلمن جون لوليون

ت کي لکيل آهي جيڪا هت لکان ٿي. اچ جي ماحول جي آهي پر
نڌي سنسڪرتيءَ کي ساڪار ٿي ڪري :-----

لولي ڏيان لال توکي لولي،
شل سکن سان پرجئي جهولي،
۱. ساهه صدقي ڪيان مان تو تان،
جان جانب قربان ڪيان تو تان،
ڪوسو واءُ نه لڳئي ڪڏهن،
وار ونگو نه ٿيئي ڪڏهن،
شل جواني ماڻيندين،
وڃانءِ گهولي،
لولي ڏيانءِ لال توکي لولي. (۲)
۲. اعليٰ تعليم وٺين،
عهدو وڏو ماڻيندين،
وڏو ٿي گهر ۾،
ڪنوار آڻيندين،
ماءُ، پيءُ وڏن جي،
آڳيان ۾ رهندين،
سيوا ڪري سڀن کي،
سک ڏيندين،
شل ڪين وسارين سنڌي ٻولي،
لولي ڏيانءِ لال توکي لولي. (۲)
۳. ديش شيوا ۾ اڳرو ٿيندين،
نيڪ ڪم ڪري نيڪي پائيندين،
مالڪ کي تون ڪونه وساريندين،
شل "نهچل" ٿئي تنهنجي سولي،

تي وچين تہ تمام سندر تي لڳي ۽ اُن وقت جي سنڌو واقيات، حالات ۽ اُتان جي ريتين روازن ۽ روز مرع جي زندگيءَ جو اهڙو سچيوَ چٽر چٽيل آهي جنهن سان اُن وقت جي حالات سان لوليءَ مان واقف تي تو سگهجي. اچو تہ توهان کي بہ لوليءَ جي مهڪ سان دوبدو ڪرايو وڃي:-----

منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو،
مان پاٽي پرڻ تي وڃان،
پاٽي پرڻ تي وڃان مان تہ (٢)،
کوهہ تي تي وڃان. منهنجي ... (٢).

١. هن کوہ جو پاٽي کارو، مِني تي تي وڃا،
منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو مان پاٽي پرڻ تي وڃان،

٢. سر تيون ويون پاٽيءَ تي ۽ آءُ نهاريان اڃا،
منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو مان پاٽي پرڻ تي وڃان،

٣. سس هٽي تي تانا، مان تہ گهڙو گهڙي تي پيچان،
منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو مان پاٽي پرڻ تي وڃان،

٤. ڏيراٽي آ ويرياٽي، مان مورنہ هنجي مچان،
منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو مان پاٽي پرڻ تي وڃان.

اڙي هي ڇا لولي ٻڌندي ڇا توهان کي بہ ننڊ اچي ويئي ڇا؟ خير، پايڙي جي پوٽي کي مون اِهائي لولي ڳائي مني ننڊ جي گود ۾ سپنن ۾ من موهيندڙ مک تي مسڪراهٽ ڏني هئي ۽ هو لوليءَ جي سُر جو سپني ۾ بہ جائزو وٺندو رهيو. اِهو ئي نہ جاڳندي بہ جڏهن هن جي چپ تي آگر رکي اِها لولي ڳائيندي هئس تہ هو هڪ دم مني مُسڪان سان پرجي سيني جو من موهي وٺندو آهي.

هيءَ لولي اڪادميءَ جي ڪنهن پروگرام ۾ اسٽيج تي ڳائيندي جئپور ۾ ٻڌي هئي ۽ ايڏي وٽي جو اُن وقت ئي ڊائري ۾ قلم بڌ ڪري توهان جي سامهون رکي رهي آهيان. هڪ هيءَ لولي ماءُ جي

لولي ڏيان؛ لال توکي لولي-

مٿين لوليءَ سان لڳي ٿو تہ مڙدن کي ننڍپڻ جي لولين جو ايڏو ا
آهي جو هن ۾ بہ سنڌو سنسڪرتيءَ جا چٽ چٽيل آهن. اعليٰ تعليم وٺ
وڏو عهدو ماڻڻ، ماءُ، پيءُ وڏن جي شيوا ۽ آڳيا ۾ رهڻ ۽ سيني ڪان وڏ
آسيس تہ سنڌي ٻوليءَ کي نہ وسارين ۽ نيڪيءَ جي راهہ تي هلي مالڪ
کي نہ وسارين، ڪهڙيون سٺيون سکيائون ڏنيون ويون آهن.

هاڻي اڄاڻي ماحول جو جائزو بہ وٺون :-

سِڪي لڏڙا، پينگهي وارڙا،
گروءَ ڏنڙا، ٻار سدورڙا،
لال لوڏايم، لال هندورڙا،
لڏي تي جاءِ پريندو،
مَن هي، ماڙي ٻنڌڻو،
صفحي سونهندو، هي لالڙا،
ڏيان لولڙي، پينگهي وارڙا.

سنڌ جي ٻار لاءِ نيشا ني پينگهو هر لوليءَ جي شان آهي ۽
ٻارڙي کي نينهہ ۽ اُڪير مان آسيسون ڪرڻ ماتا جو مرڪ. ٻارڙا
تہ گهڻين گُرن ۽ ديوتائن جي در تي ٻاڏائي پراپت ڪيا آهن،
تڏهن آسون پڄڻ تي ڀرواٽا ڪٽائبا آهن ۽ مندرن ۾ منايون، گ
ٻرن ۾ منايون ورهائبيون آهن. ٻارڙا ئي خاندان جو نالو روشن
ڪندا. تڏهن لوليءَ ۾ چيو ويو آهي، گروءَ ڏنڙا ٻار سدورڙا.

لوليون هت ڪافي ڏنيون ويون آهن. جنهن اِرادي سان تہ
ماتائون ۽ ڀينرون پنهنجي لال کي سنڌيءَ ۾ لولي ڏين تہ هنن
لولين مان جيڪر فائدو ڪٽي ٻارن کي ٻڌائين تڏهن ئي هيءَ
محنت سڦل سمجهندس.

تعارف

ڪملا ٻناڻيءَ جو ڇهون گلدستو توهان جي هٿ ۾ آهي. هن جون ڇپيل رچنائون آهن:-

۱. پرائي درد جو احساس، ۱۹۸۴- ڪهاڻي سنگره
۲. هڪ ٻيو مسيحا، ۱۹۸۷- ڪهاڻي سنگره
۳. نئين زندگي، ۱۹۹۵- ڪهاڻي سنگره
۴. اِنسانيت جي راهه، ۱۹۹۹- ڪهاڻي سنگره
۵. امڙ جو عڪس، ۲۰۰۴- ڪهاڻي سنگره کي (راجستان سنڌي اڪادميءَ ايشور چندر اوارڊ عطا ڪيو آهي.)
۶. لوليءَ ۾ سنڌي سنسڪرتيءَ جي جهلڪ، ۲۰۱۰.

لوڪ ساهتيه ۾ لوڪ گيت جو هڪ قسم لولي بہ آهي، جنهن جو وجود سنڌ کان سنڌيءَ ۾ قائم آهي. هن دفعي هٿ ڪي هيءَ وشيه کڻڻ جو مقصد ماتائن ۽ ڀينرن ۾ ٻارڙي کي لولي ڏيئي سُمهارڻ جي پرمپرا جيڪا سنڌين کان پري ٿيندي ٿي وڃي ۽ سنڌي لولين جي ڄاڻ نئين ٿهيءَ جون مائر ۽ ڀينر ڀلجنديون ٿيون وڃن اُن کي جيارڻ ۽ ماتائن ۾ سنڌي لولي ڳائي ٻار ۾ سنڌي سنسڪارن جي پوک پوکڻ جي جيءَ ۽ جان سان ڪوشش ڪري لوليون سنگرهه ڪري هن ڪتاب ۾ ڏنيون ويون آهن. اِن لاءِ ڪملا گهڻي جا ڪوڙ ڪري لوليون سنگرهه ڪيون آهن، اُن جي جنون کي مان ساڌوواد ٿو ڏيان.

ڪملا جون مٿيون سڀ رچنائون ناري پاترن ڏانهن زميداري نڀائينديون رهيون آهن. ماتائن جو ڌيان لوليءَ ڏانهن ڇڪائڻ لاءِ ترج بہ ڏني ويئي آهي. مان هن جي ساهتيه ڏانهن چاهه ۽ لاڙو ۽ لگن ڏسي هن کي داد ٿو ڏيان جو گهر گرهستي سنڀاليندي ليکڪا جو پارٽ بہ نڀائيندي ٿي اچي. مان هن جو همسفر هن جي قدم سان قدم ملائي هلڻ ۾ سدا هن سان گڏ آهيان ۽ ڪتاب جي ڪاميابيءَ جي ڪامنا ڪندي شڀ ڪامنائون ٿو ڏيان.

-ڪشن ٻناڻي